

మహిళలు

జీవిత చరిత్ర, ధర్మాలు

కస్తూరి భాయి - శారదా దేవి

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌశిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శిక్షవృక్ష

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలరాజీ

గురు గౌరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రభాకర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు త్రిలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు సాయి బాబా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు చక్రవర్తి ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమారాధ్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్పుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020010005718

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Author's Last Name																														
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z					
Year																														
1850-1900					1901-1910					1911-1920					1921-1930					1931-1940					1941-1950					1951-
Subject																														
Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...																						
Language																														
Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu																						

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

కస్తూ రిబాయి - శారదా దేవి

విన్న కోట వేంకటరత్న శర్మ

గీతా ప్రచురణాలయము,

దుర్గాలగ్రహారము - బెజవాడ.

ప్రీతి క

౧౯౨౨

భారత దేశములో పురుషులు స్త్రీలకు తగిన స్థానమిచ్చుట లేదు. కారణము లనేకములు. అధికము, సాంఘికము మొదలైనవి. అందువలన పురుషజాతి నానాకష్టముల పాలగుచున్నది. ఇప్పటికైనను ఈజాతి మేల్కొనినట్లు కన్పడదు. ఇటు కన్న తలిదండ్రులకును, అటు చేపట్టు భర్తకును, ఆత్మమామలకును, కూడ స్త్రీలవిషయమై శ్రద్ధకలుగుటలేదు. వినయము, వివేకము, తెలివి, జ్ఞానము, చదువు, దేహదార్ధ్యము, మనోదార్ధ్యము, ఇవన్నియు స్త్రీల కక్కటలేదనువారెందైన గలరా ?

రామకృష్ణుడు శారదాదేవికి, చిన్న విషయము మొదలు పెద్ద విషయమగు సమాధి పర్యంతము నేర్పెను.

కస్తూరిబాయికి గాంధీ, తన సహచర్య లాభముచే, దేశసేవా మహాభాగ్యము చేకూర్చెను. ఏ కుటుంబమునగాని చూడుదు. ఎంత కాలము వ్యర్థముగా, గాబడుచున్నదో ?

ఆ కాలమంతయు స్త్రీలచే వినియోగింపబడినచో, కుటుంబ దారిద్ర్యము దేశదారిద్ర్యము తొలగిపోవుననుటలో సందేహమేమి ? వారిని నడిపించుటకు పురుషులు తగిన బుద్ధి సంపాదించుకొనవలయును. ఈరెండు చరిత్రలును స్త్రీలకే గాక పురుషులకు కూడ మారదర్శకములని చదువరులు తెలిపికొన గలరు.

ఓం తత్సత్.

భారతదేశ నారీమణులలో తత్త్వవేత్తలు, రాజకీయ వేత్తలు, దేశసేనాధురీణులు, సాత్వికత్యాభిమానులు, ప్రేమైక మూర్తులు, గుణగ్రహణ పారీణులు, వేనకువేలుగా గలరు. యే మతిమునందేమి యే కులమునందేమి, యే కాలము నందేమి యే దేశమునందేమి; యిట్టివారుండుటలలో సందేహ మేమియులేదు. అట్టి వారి కొక భాషతో సంబంధములేదు యీ తరగతివారే యితరులకు మార్గదర్శకులై, యితరుల ప్రేమకు పాత్రులై, యితరులకాదరణీయులై వారి శరీరము నందలి ప్రతిరక్త అణువును బ్రహ్మజ్ఞానముచే పూరించి దేశసేవ యందే తన్మయు లగుచుందురు. వారొక పలుకుచేగాని, చూపుచేగాని, స్పర్శచేగాని, సంకల్పముచేగాని, యినుము వంటి కఠినహృదయులను కరగింపగలరు. సామాణమును చైతన్య పూరితముగా చేయగలరు. ఇట్టివారు వేదకాలమునందే గాక యీనాడును గలరనుటకు శ్రీరామకృష్ణ పరమహంసగారి భార్య శారదాదేవియు, మహాసాధకుడగు శ్రీ గాంధీగారి భార్య కస్తూరీబాయియు సాక్ష్యముగావా? వారి చరిత్రము సమగ్ర ముగా మనము తెలిసికొన వలదా.

ఇట్టివారు ఆంతరంగికముగాకూడా కొందరుండవచ్చును ప్రకాశమునకు వచ్చిన వాళ్ళిగూడా వారికి ప్రకాశింపవలె నను భావ ముండియుండదు. ఆంతరంగికమున జ్ఞానయోగులయ్యును, లోకమునకు కర్మయోగులుగ నే తోచబడుదురు. మనము యే మహనీయురాండ్ర చరిత్రలు యిప్పు డెత్తికొంటిమో వారిలో

శ్రీ శారదాదేవి అజన్మ అస్థలిత బ్రహ్మచారిణి. శ్రీమతి కస్తూరీ బాయి సగము వయస్సునుండి బ్రహ్మచర్య లాభమును పొందినది. పూర్ణ బ్రహ్మచారుల యదృష్ట మేమనవచ్చును? భీష్మాచార్యులు, వివేకానందస్వామి మొదలైన వారెందరో ఊర్ధ్వరేతిస్కులై బ్రహ్మనంద రసాన్ని వ మగ్నులై శృష్టప్రభు ప్రేమకు పాత్రులయిరి మహాత్ముడును “మనోనిగ్రహ” మను గ్రంథములో తనవిషయమై యిట్లు చెప్పియున్నాడు, (“A broken mirror is a broken mirror”) “పగిలిన అద్దము పగిలిన అద్దమే.” అతుకు పెట్టినను పూర్వపుశోభ రాదుగదా. ఆయన బ్రహ్మచర్యము సగము వయస్సునుంచి గావున ఆయన అట్లు నుడిచియున్నారు. పూర్ణ బ్రహ్మచర్య లాభమును పొందనందులకు ఆయన విచారమును నూచించియున్నారు.

ఆయన సాంగత్యమువల్ల కస్తూరీ బాయియు, రామకృష్ణుని సాంగత్యమువలన శారదామాయియు, చిత్తశుద్ధి గలవారై భక్తిసాసనము లెక్కి- తమ భర్తలయందే దైవమును జూచి ఆ దైవస్వరూపమే లోకమని, అటు పతిసేవ, యిటు లోకసేవ చేసి స్త్రీలకు మార్గదర్శకులైరి. అహహా! భారతదేశ భాగ్యము! తమ భార్యలనుగూడ తమంత వారుగాజేసి, తమ పేరెట్లు శాశ్వతముగా జేసికొనిరో, అట్లే తమ భార్యల పేర్లును శాశ్వత మగునట్లు జేసిరి. స్వర్గసాధ కవాటములందును వారిపేర్లు నువర్ణాక్షరములతో లిఖింపబడవా? సామాన్యముగ పురుషుడు తన ముక్తిని తాను సాధించుకొనుటలోనే తృప్తిబడుచున్నాడు కాని, మహాత్ములట్లు తృప్తిబడలేదు. తమ సహచర్యలాభమున

తమ్మునమ్మిన, తమ అర్ధాంగలక్షులనేమి, తమ సేవకులనేమి, తమ యిరుగుపొరుగు వారలనేమి, వారికిని యుద్ధరణ గిలుగు వరకు వీరు తృప్తిబడలేదు. వివాహముగములో జొరబడిన ప్రతి యువకుడును యీ విషయమును మరువకుండుగాక!

1869 సంవత్సరము పోర్ బందరునుగ్రామములో కస్తూరీ బాయి, గాంధీ, యిరువురునుజననమందిరి. ఏప్రిల్ నెలలో కస్తూరీ బాయియు, అక్టోబర్ నెలలో గాంధీమహాత్ముడును, ఆరు నెల లించుమించుగా పుట్టుటచే వారు సమానముగనే పెరుగుచుం డిరి. కస్తూరీబాయి తండ్రిపేరు గోక్షల్ దాస్ మెకాన్ జీ. ఆయన గొప్పవర్తకుడు. గాంధీగారి తండ్రిపేరు కరంచంద్, ఈయన పోర్ బందరులో దివానుద్యోగములోనుండెను. ఈయనకు కాబాగాంధీయని గూడ పేరుగలదు. యీ పెద్ద లిరువురును, యీడుజోడుగా పెరుగుచున్న ఆ చిన్నబిడ్డ లిరువురకును పెండ్లిజేసి వారి ముద్దు ముచ్చటలను, అవుడే చూచుకొన వల యునని గంపెశాశతో నువ్విభూతుడుచుడిరి. 1876లో, వారికేడవ వయస్సునందే వారు భార్యాభర్తలై నట్లు ప్రధాన మహిళా త్వము జరిపిరి. మంత్రపూరితమగు, వివాహము వారికి 1882 సంవత్సరములో జరిగినది. యీ వైవాహికోత్సవము, సంసారబంధమని పాతకు లూహించుకొనియే యుందురు. యెట్లైనను ప్రేమబంధ మూహించుకొనదగిన వయస్సుగాదు. ఇది సహతన కుటుంబములు. కస్తూరీబాయి యేనాడును బడికిపోయి యెరుగదు, అక్షరజ్ఞానములేదు. కావున వివాహము గాటికి యేమియు దెలియని గోల, బేల, మహాత్ముని దగ్గరకు

వచ్చిన వెనుక ఆమెకు విద్య బోధింపవలయునను ఆశ ఆయనకు గలిగెను. కాని, ఆయన మోహదృష్టి, ఆయనకామదృష్టి, ఆయన బోధల కడ్డువచ్చెను. నూత్నదంపతుల కాలచుంతయు, ముద్దుల దొంతరలలోను, ఆలింగనాది భాగ్యదోలికలలోను, శృంగార తననముద్రమునం దీదులాడుటలలోను, గడగుచుండ, విద్యనేర్చుట కాయనకు సమయమెక్కడ? నేర్చుకొనుట కాయమకు వ్యవధి యెక్కడ? సనాతనాచార ప్రకారము వారిరువురు తల్లిదండ్రుల యెదుటగాని, పెద్దల యెదుటగాని, కలసి తిరుగరాదు. ఇంక వారు కలసికొనునది, రాత్రిసమయమునందు పడక గదిలోనే. ఏరాత్రి పదిగంటలకో, పడకగదిలో చేరిన పడుచుపిల్ల విద్యకోరునా? కథియవాడులో, అప్పటికీ యిప్పటికీ పరదా పద్ధతి (ఘోషా) కలదు. ఈ కారణముల వలన కస్తూరీ బాయికి చదువురాలేదు. తన భార్యను విద్యావతిగా చేయవలెననియు, స్త్రీవిద్య దేశమున కవసరమనియు, ఆయనకు తోచిన నాటికి, ఆయన దేశసేవా వ్యాపారమున మునిగి యుండెను. అప్పుడు బోధించుటకు సమయమెక్కడ? ఇతరుల చేత చెప్పించుటకు వీలెక్కడ?

చాల కష్టముమీద గుజరాతీ అక్షరములు వ్రాయుట, సులభమగు గుజరాతీభాష అర్థము జేసికొనుట మాత్రము ఆయనకు వచ్చెను. ఆయన ఆమెను, ప్రేమదృష్టితో తిలకించి యెక్కువ చనువీయక, తాను కామమోహితుడుగాక, పట్టుదలగా నుండినచో, యీ నా డామె, గొప్ప విద్యావతిగా తయారై యుండును. యేకారణమైననేమి, భారతదేశ స్త్రీలలో విద్య చాల తక్కువగా నున్నది.

ప్రతియువకునికీ, చదువుకొన్న భార్య గావలెనని ఆశ
యున్నది. తన చెల్లెలివిద్యావిషయమై మాత్రము యోచించడు.
సభలలో స్త్రీవిద్య అవసరమని బల్లలు వగులగొట్టువారెందరో,
తమ భార్యలవిద్యకై రోజునకోక యరగంటయైనను కర్చుబెట్టరు.
స్త్రీ, విద్యావతియైనచో యొకరి సహాయము లేకయే, తన పిల్ల
లకు విద్యనేర్పుకొనగలడు. స్త్రీ విద్యావతియైనచో శుద్ధమొద్దు
స్వయావముగు భర్తచూడ విద్యావంతునిగా జేసికొనగలడు.
మంచి గ్రంథములలో గల విషయములు, తాను జీర్ణింప జేసి
కొని, తన వీధిలోగల యితర నారీమణులకుగాని, తనయింటిలో
గల ఆడుబిడ్డలకు సత్తలకుగాని, చెల్లెండ్రకుగాని, తాను నేర్చిన
విషయములు బోధించగలడు. స్త్రీవిద్య యని చెప్పటలో
యేదియో యొక భాషలో నుత్తీర్ణురాలగుట యని మా
భావముగాదు. జ్ఞానవంతురాలు, గావలయుననియే మాభావము.
వివేకానందస్వామివారిట్లు జెప్పియున్నారు.

“నా భారతదేశ నారీమణులకు ఖ్యాతిదెచ్చినది వారి
సత్ప్రవర్తన. వారి నిరాడంబర జీవితము. వారి పతిభక్తి, వారి
ప్రేమహృదయములు. ఇవి గలిగిన మీదట విద్యయున్నచో,
నే సంతోషింతును. వీనిని వదలి వారెట్టి డిగ్రీలుపొందినను,
నేమెచ్చను.”

సావిత్రి, చంద్రమతి, దమయంతి మొదలైన భారత
నారీమణులు, వారెంత నేర్చిరో తెలియదుగాని, వారి సౌశీల్యమే
వారికి ప్రఖ్యాతి దెచ్చెను. శారదాదేవియు గొప్ప విద్యావతి
గాదు, అయినను ఆమెకు ఖ్యాతిదెచ్చినది ఆమెభర్త శుశ్రూష

ప్రతమే. అన్ని విషయములకంటెను సత్ప్రవర్తనమే మానవలోకమునకు ముఖ్యము. శ్రీకృష్ణభగవానులు భగవద్గీతాశాస్త్రములో, రెండవ అధ్యాయమున సాంఖ్యయోగమును, నాల్గవ అధ్యాయమున జ్ఞానయోగమును, పంచదశవ అధ్యాయమున భక్తియోగమును, పదునేనవ అధ్యాయమున పురుషోత్తమ ప్రాప్తియోగమును జెప్పి, యీ యోగములు సిద్ధించుటకై పునాదిప్రాయములగు, చివర పదునారు పదునేడవ అధ్యాయములను చెప్పియున్నారు. ఈ రెండవ అధ్యాయములలో చెప్పబడిన సత్ప్రవర్తన మానవునకు లేచో పూర్వము జెప్పబడిన యోగములు సిద్ధింపవని భగవానుని యభిప్రాయము. మా యభిప్రాయము అంతియే. సత్ప్రవర్తన లేకపోవుట చేతనే అనేకవేలలోయెవడో నొకడే సిద్ధిబొందుచున్నాడు. కొందరు వేదాంతములు తమ శిష్యులకు జేయు బోధలలో, కొందరు గురువులు పాసకులకు జేయు నుపదేశములలో సత్ప్రవర్తనకు ప్రాధాన్యమిచ్చుటలేదు. కావుననే చిల్లికుండలో పాలవలె, వారి సాధనలన్నియు వ్యర్థములగుచున్నవి. గాంధీమహాత్ముడును సత్ప్రవర్తనకే ప్రాధాన్యమిచ్చుచున్నాడు. కస్తూరీబాయియొక్క గొప్పదనమును, కారదామణియొక్క శ్రేష్ఠత్వమును, వారి సత్ప్రవర్తనమునందే యిమిడియున్నవి.

తన విధిప్రకారము, కస్తూరీబాయి ప్రవర్తించుచున్నను, మహాత్ముడు, ఆమెపై అధికారమును ఛలాయించుటకు, ప్రారంభించెను. ఆయన యుత్తరపు లేనిదే ఆమె యెచ్చటకు పోగూడదనియు, తన యిష్టములేనిదే, ఆమె యే ప్రసక్తియు

చేయగూడదనియు, ఆయను స్థూల సూక్ష్మకారణ శరీరము లన్నియు, తన స్వాధీనములే యనియు తలంచెను. ఇక దంపతుల మధ్య కయ్యము లంకురింపవా? ఈ అధికార ప్రాబల్యమువలన, ఆయనుకు గృహమే కారాగార మాయెను. దీనిని ఆయను యెట్లు భరించగలడు? ఆయనుయయే గాదు, యిటువంటి భర్తతో కాపురము జేయ నెట్టి స్త్రీకి సాధ్యమగును? చాలనుంది పురుషుల కిదియే అభిప్రాయము :— తామే మగవారమనియు, తా మధికారమును చలాయించు వారమనియు, స్త్రీలు తమ కంటే తక్కువనియు, చిన్నవిషయముగాని, పెద్ద విషయము గాని, న్యాయముగాని, అన్యాయముగాని; తాము చెప్పినట్లే స్త్రీలు నడచుకొనవలయుననియు- అట్లు నడువజాలని వనిత, ఆవిధేయురాలని తలంతురు. వీరి కెన్నిహక్కులున్నవో అన్ని హక్కులును భర్తలపై భార్యలకు లేవా? ఎట్టివాడైనను భార్యను సుఖపెట్టవలయునేగాని, భార్యను నిర్బంధింపవచ్చునా? క్రమముగా వారి నెయ్యంబులు కయ్యంబులయ్యెను. క్రోధావేశపూరితులై యుండుటచే వారిలో వారు మాట్లాడుటయు కఠినమయ్యెను. వారిరువురిమధ్య రొనరొసలు విసవిసలు ప్రారంభమాయెను.

తుదకు కస్తూరిబాయి ఆయన ఆజ్ఞలనుమీరి, స్నేహితులను చూచుటకో, స్వామిదర్శనమునకై కోవెలకో పట్టుదలకై నను ఆయనతో చెప్పకయే పోవుచుండెను. ఆ వయస్సులో మహాత్ముడు, భార్యాభర్తల సంబంధములు

గుర్తించలేదు. విజ్ఞానము మెచ్చినకొలది, లోకానుభవము కలిగినకొలది, తుదకు తనభార్యను తల్లివలె చూచుకొను సంత్సృతికి తాను వచ్చెను. ఎట్లున్నను ఆయమపై మహాత్మునకు మోహభావము పోలేదు. పదుమూడవ సంవత్సరమున వారికి వివాహమాయెను. పదు నెనిమిదవ సంవత్సరమువరకు, అనగా పెండ్లియైన అయిదు సంవత్సరములలోదాదాపు మూడుసంవత్సరములు కస్తూరీబాయి తన పుట్టింటనే కాలము గడిపెను. తల్లిదండ్రులు తమ కుమార్తెపై గల ప్రేమచే, కుమార్తె లెక్కువ కాలము పుట్టింటనేయుండవలెనని తలంతురు. కావున మెట్లు మారునోయను చింత వారికుండదు. కస్తూరీబాయికి మాటి మాటికి తమ పుట్టింటనుండి పిలుపువచ్చుచుండెను. అందువలన నా దంపతులకు, సంయోగమునకన్న వియోగమే ఎక్కువ అనుభవములోనుండెను. ఆయన లండను పత్తనమునకు పోనండుటచే వియోగాభ్యాస మాయనకు లాభించెను.

1887 వ సంవత్సరములో గాంధీ మెట్రుక్యులేషన్ పరీక్షలో ను తీర్ణుడాయెను. పదు నెనిమిదివందల యెనుబదియెనిమిదవ సంవత్సరములోవారికి ప్రథమ శిశువుద్భవించెను. బారిష్టర్ పరీక్ష జదువుటకు 1888 లో గాంధీ లండనుకు వెళ్ళెను. ఆయన యింటియందు లేనికాలమున, ఆయమ తన శిశువుతో రాజకోటలో తన మానుగారివద్ద నుండెను.

1891 వ సంవత్సరములో ఆయన లండనునుంచి తిరిగి వచ్చి కొన్నాళ్ళు రాజకోటలో, తదుపరి బొంబాయిలో, న్యాయవాదియై యుండెను. ఆ వృత్తిలోన ఆయనకు ప్రకా

శము తక్కువాయెను. బాగుగా శోభించగల నూచనలును కాన్పించలేదు. భార్యనుగురించిన యభిప్రాయములు, ననుమానములును పోలేదు. విద్యావతిగా ఆమెను చేయవలె నను ఆశ గలదుగాని, తన మోహమింకను అడ్డువచ్చుచుండెను. ఈయనతో వేగుట కస్తూరిబాయికి బాధాకరముగనే యుండెను. తోపావేశముచే నామెను పుట్టినంటికి తరిమివైచెను, ఆమెకు బుద్ధివచ్చిన వెనుక పిలిపించవచ్చునని తలంచెను. తరువాత కొన్నాళ్ళకు తప్పంతయు తనదేనని గ్రహించెను.

ద షీ ణా ప్రి కా ని వా స ము

వివాహవిషయమునకూడ:— అప్పటికి జ్ఞానములేని కారణమున, నుంచినప్రయములు ధరింపవచ్చుననియు, మేళతాళములతో జోరుగా నుండవచ్చుననియు, దివ్యభోజన ఫలహారములు లభించుననియు, తనతో ఆడుకొనుటకు, యెప్పుడును తనతో కూడనుండుటకు యొకపిల్లకూడ దొరకుననియు, తలచియుండుటచే బాల్యమున బాల్యవివాహ మంగీకరించెను. వివాహమునందలి గంభీరభావ మర్థమైనవాడు, తనకు బాల్యమున వివాహముచేసినందుకు తండ్రి నెంతయో నిందించెను. మదరాసులో యొక వివాహమున కాహ్వానింపబడినప్పుడు యీ గ్రంథకర్త వివాహధర్మములగూర్చి పథూపరులకు కొన్ని పద్యరత్నము లర్పించెను. అందొకటి పాఠకులకై యిచ్చట నీయబడియున్నది.

గీ, కేవల శరీర సుఖమునకే, కళత్ర

మను మృషావాక్కు తలపోయ కాత్మలోన

సంఘ సేవార్థమని డీక్షాశ్రమము దలచి

బ్రతుకు డీక్షమీద పుణ్యదంపతులు మీరు.

అంత చిన్న వయస్సున పెద్దాయాడుటకు, ఆయనకూడ యుబలాటపడియేయుండెను. బొంబాయినుంచి రావకోటకు, మరల న్యాయవాది వృత్తిజేయుటకై వెడలెను. ఇంతలో దక్షిణాఫ్రికానుండి ధనవంతుడగు నొక మహమ్మదీయ సోదరుని దగ్గరనుండి ఆహ్వానము వచ్చెను. కచ్చేరీలో వారి తరపున యొక దావాలో గాంధీగారిని, వాదించుటకై యేర్పాటుజేసికొనిరి. ప్రథమమున ఆయనొక్కడే పోయియుండెను, అక్కడ తన విధి తానుజేయుచు తెల్లవారిచే బాధలు పెట్టబడుచుండిన హిందువుల పక్ష మవలంబించి, దేశసేవకై కిష్టములు బడసారంభించెను. రెండవ పర్యాయము దక్షిణాఫ్రికానుండి మరల నాహ్వానము వచ్చినపుడు కస్తూరీబాయితోను, తన బిడ్డలతోనూ ప్రయాణమాయెను. ఇప్పుడు దక్షిణాఫ్రికాలో వారు 9 సంవత్సరములుండిరి. ఈ 9 సంవత్సరములలో తన భర్తతోబాటు తానును, విపరీత కష్టములకు లోనై సత్యాగ్రహణపరులై, ఆయనకు కుడిభుజముగా పనిజేసెను. అచ్చటి హిందువుల తరపున బని చేయుటచే, తెల్లవారికి ఆయనయేగాక, ఆయన కుటుంబమంతయు విరోధ ప్రాయమయ్యెను. ఆనాడు కురుక్షేత్రమందు ధర్మయుద్ధము జరిగెను. దక్షిణాఫ్రికాలో మహాత్ముడు ధర్మయుద్ధ మొనర్చెను. ఆ యుద్ధమునం దాయమయు పాలా

నుటచే నిజముగా సహధర్మచారిణి యయ్యెను. అక్కడ నున్న హిందువులలో ఫార్సీవారే నవనాగరికులని పేరు వడసిరి. తెల్లవారి పద్ధతులు గాంధీగారి కిష్టములేదు. వస్త్రధారణము నందేమి, గృహభార నిర్వహణమునందేమి, పద్ధతులయందేమి, గాంధీగారు తమకుటుంబమును ఫార్సీవారి ననుగమింపజేసెను. కాళ్ళకు చెప్పలు తొడిగికొనుట తన భార్యకు పిల్లలకు అభ్యాసములేదు. ఈయన వాని నమలులో బెట్టించెను. పిల్లలకు మేజోళ్ళు చెమట గలిగించెను. కస్తూరీబాయి పాదములకు కాలి జోడు బాధ గలిగించెను. అట్లున్నను గాంధీగారి సమాధాన వాక్యములచే, వారందుల కంగీకరించియే బాధ ననుభవించుచుండిరి. భోజనముదగ్గర కత్తులు యినుపములిడ్లు వారి కభ్యాసమాయెను. కాని ఆ నాగరికతపై ఆయనకు రోతబుట్టి నప్పుడు వీని కన్నిటికి స్వస్తి జెప్పించెను.

స మ ద ర్శ న ము

దర్బారులో గాంధీగారున్నపుడు ఆయన కచ్చేరీ గుమాస్తాలు ఆయనదగ్గరనే తరచుగా నుండిరి. అందులో కైస్తవులు హిందువులు గూడ గలరు. వారిని ఆయన యేకకుటుంబము వారివలెనే భావించుండెను. అట్లయిన భావించుటలో కస్తూరీబాయి అడ్డము వచ్చినపుడెల్ల ఆయన చిరాకు బడుచుండెను. ఆ గుమాస్తాలలో నొకడు పంచమదంపతుల కుమారుడేగాని కైస్తవమత మవలంబించెను. వారు నివసించు గృహము సాక్షాత్త నాగరికతా పద్ధతులపై నిర్మించబడుటచే ఆ గడు

లలోనుండి మురికి నీరు బోవుటకు దారులులేవు. ఆ యా గడు
 లలో కుండలు మాత్రము పెట్టబడియుండెను. గుమాస్తాలు
 అచ్చటనే తరచుగా నుండుటచే వారి వారి గడులలోని కుండ
 లను వారే శుభ్రమొనర్చుకొనుచుండిరి. క్రొత్తగా వచ్చిన
 యీ పంచమదంపతులకు బుట్టిన క్రైస్తవ సోదరునకు పద్ధ
 తులు తెలియకుండుటచే, అతని కుండ శుభ్రము జేసికొనుట
 అతనికి దెలియదయ్యెను. ఒక్కొక్కప్పుడందరునూ ఆ విష
 యమై మరచినప్పుడు, గాంధీగారి కుటుంబమే ఆ కుండలను
 శుభ్రపరచుచుండెను. ఇతరుల కుండలను తీయుటలో కస్తూరీ
 బాయికి సంశయము లేదుగానీ, ఆ హరిజన సోదరుని కుండలను
 దీయుటకు మాత్రము ఆమె అంగీకరించలేదు. గాంధీగారు తన
 అధికార ముపయోగించును. విధిలేక ఆమె తీయవలసివచ్చి
 నప్పుడు, ఆమె కన్నులెర్రబడును, అగ్రహవేశపరురాలగును.
 దుఃఖాశ్రువులు కన్నులవెంట రాల్చును, ఆ స్థితిలో గాంధీగారి
 నెంతయో కఠినముగ వల్కును. ఆ చేయు పనిని సంతోషముగా
 తృప్తిగా జేయవలసినదని గాంధీగారు జెప్పుచుందురు. ఇట్టి
 పరిస్థితిలో యొక సమయమున గాంధీగారు ఆమెను జూచి,
 “ఇకముందిట్లు బరిగినచో నేను భరించలేను, మరియు సహించ
 లేను జాగ్రత్త,” అని పల్కెను.

ఆ పల్కులామె చెవులకు ముల్కులై దోచుటచే
 హృదయమున బాణము గ్రుచ్చుకొనినట్టై, గొంతెత్తి బిగ్గ
 రగా “అట్లైన నీ యింటి సమాచారము నీవే చూచుకొనుము,
 నన్ను పోనిమ్మని బల్కెను,” ఆ సమయము గాంధీగారి

హృదయమున నున్న కరుణారస మారిపోయెను. ఆమె హస్తమును గట్టిగా పట్టుకొనెను, ఇంటి ద్వారబంధమువర కామె నీడ్చెను. బైటకు నెట్టుటకు ద్వారము తెరిచెను. ఆమె కన్నుల వెంట అశ్రుధారలు కాల్యాలై పారజొచ్చెను. దీనవదను రాలయ్యెను,

ఆ అసహాయ స్థితిలో దిక్కుమొక్కును లేక, ఆర్పువారు తీర్పువారును లేక యేడ్చుచు “నీకు సిగ్గెగ్గులులేవా? మర్యాద పోనాడితివా? నిన్ను నీవే మరచినట్లున్నావే? నన్నే క్కడికి పొమ్మందువు? నే నెక్కడికి పోదును? నాకిచ్చట నాయను వారెవరున్నారు? తల్లిదండ్రులు లేరు. అన్నదమ్ములు లేరు; బంధువులులేరు నన్నెవ్వరు వెచుకపోకుని వత్తురు? మీకు భార్యనై సంతమాత్రమున మీరుతన్ని నను, తిట్టినను పడుచుండవలయునా? సరిగా ప్రవర్తించండి, తలుపుమూయండి. ఇట్లు మనము చేయుచుండగా యెవరై ననూ చూచి నవ్వరా? మీకు పుణ్యముండును బుద్ధితెచ్చుకొనుడు అని భర్తనుజూచి బిగ్గరగా అరచెను. గాంధీగారపుడు ధైర్యముతో నిలచిరిగాని నిజముగా సిగ్గుపడి తలుపును మూసెను. ఆయన ఆ సమయమున నట్లు జేసెనేగాని భార్యవ్యామోహము పోలేదు. భర్తచే యెన్నిమా ర్థవమానబడినను ఆమెకును ఆయనపై వ్యామోహము పోలేదు. కావున వారెన్నిమాచులు యిట్టి తగాదాలు బడుచున్నను, చివరకు యేదోవిధముగా రాజీ బడుచుండిరి. తుదకు శాంతమునే వహించుచుండిరి. కస్తూరిబాయి పొందుచున్న ఓర్పు చెప్పుట కలవిగాదు. ఆ యోర్పువలన నామెదే

పైచేయిగా నుండెను. ఈ నా డాదంపతు లట్లులేదు ఆనాటి పరిస్థితులనుంచి వారీనాడు బయట బడగలిగిరి, ఆయనకిప్పుడు గ్రుడ్డిమోహము లేదు. బోధకునివలె ఆమెపై అధికారము చలాయించవలెనను ఆశయునులేదు. పూర్వము ఆమెయందు అసంతృప్తిగా ఆయన యెట్లు ప్రవర్తించెనో యిప్పుడామె, ఆయనయందు అట్లే ప్రవర్తించినను, ఆమె కట్టి హక్కుగలదని యీనాడు గుర్తించెను. అనేక అనుభవముల యనంతరము వారిప్పుడు ప్రాణస్నేహితులని గుర్తించుకొనిరి. మోహము లంతరించెను. ఆయనకు జబ్బుచేసినప్పుడెల్ల ఆమె విశ్వాసము గల నర్చనలనే ప్రతిఫలాపేక్ష లేక నేవించుచుండెను. 1898 సం॥ వరకును వారికి బ్రహ్మచర్యమునం దభిరుచి గలుగ లేదు. భార్య భర్తకు భోగ్యవస్తువనియు, భర్తచేతిలో యొక నౌక రనియు గాంధీగా రంతవరకు తలంచిరి. 1900 సం॥ లగాయతు భార్య సహధర్మచారిణియనియు, అర్థాంగియనియు, ధర్మపత్ని యనియు సహాయకురాలనియు, కష్టసుఖములలో పాల్గొనవలసిన అధికారిణియనియు, ప్రాణస్నేహితురాలనియు గ్రహించెను. ఈ భావములు 1906 సం॥నుండియు సరిగా సమలులో పెట్టు బడెను. యీ విషయమై గాంధీగారిట్లు పలికియుండిరి. “నా భార్యయందు కామదృష్టియు, మోహదృష్టియు, పశువాంఛా దృష్టియు, క్రమముగా తగ్గినకొలది నా గృహజీవితము అంత కంతకు శాంతియుతమయ్యెను. మధురమయ్యెను. సుఖవంత మయ్యెను.” దక్షిణాఫ్రికాలో వారి గృహకృత్యములలో

జరిగిన యొక విషయమును మనము ముఖ్యముగా తెలిసికొనవలసి యున్నది.

దక్షిణాఫ్రికానుండి గాంధీ దంపతులు హిందూదేశము నకు వచ్చు సమయమున నేటాలు పట్టణములో వారికి కొన్ని బహుమతులు యివ్వబడెను, బిడ్డలను తన యిష్టప్రకారము నడిపింపవచ్చునను ధైర్యమాయనకు గలదు గాని భార్యను నడిపింపగల శక్తి తక్కువయని ఆయనకు తెలియును.

కస్తూరిబాయి ఆయనతో యిట్లనెను. ఆ బహుమతులు మీకును అక్కర లేదు. మీ పిల్లలకును అక్కరలేదు. మీ రెట్లు తాళము వేయుమన్న వారెట్లు తాళము వేయుదురు. అవి ధరించుటకు నా కనుమతి నేల ఈయలేదో నాకు తెలియును. కాని నా కోడండ్ర మామేమి? వారికి ఆభరణము లక్కరలేదా? వస్తువాహనములతో వారికి పనిలేదా? రేపటి సంగతు లెవ్వరు చెప్పగలరు? అవియన్నియు వారికి అవసరము. అంత ప్రేమతో ఇయ్యబడిన బహుమతులను వదలిపెట్టుటకు నే నంత పిచ్చిదాననుగాను. ఇట్లే ప్రతిది వదలిపెట్టుచో, యీ సంసారము బాగుపడు టెన్నటికి? అని ఏమో పలుకుచూ కన్నులవెంట కన్నీళ్ళు కార్చెను. ఆయనను గాంధీ హృదయము కరుగలేదు. మనస్సు చలించలేదు. చల్లగా ఆయన ఇట్లనెను. “ఇప్పటికింకను బిడ్డలకు పెండ్లికా లేదు, చిన్నతనములో వారికి పెండ్లిచేయుటకు, నీవును నేనును అంగీకరింపము. వారు పెద్దవారైన తరువాత, వారి జాగ్రతలు వారే పడుదురు, నిజము ఆలోచించుము. వస్తువాహనములమీద, ఆభ

రణములమీద, పెద్దపెద్ద చీరెలమీద, జాకట్లమీద, భోగముల మీద మోజువడే పిల్లలను తీసుకవచ్చి మన కొమాళ్ళ పెండ్లిండ్లు చేయము. విధి తప్పివచ్చినప్పుడు, అట్టి వస్తువులతో అవసరమైనప్పుడు, నే నున్నాను. అప్పుడు నన్నడుగుము. ఇప్పుడే యీ తొందరయేల?” అనగా కస్తూరీబాయి మఱల యిట్లనెను. “అప్పుడు మిమ్ముల నడుగవలయునా? మీ సంగతి యిప్పుడే తెలియుచున్నది. నా నగలన్నియు తీసుకొంటిరి. ఎప్పుడో ఖర్చుపెట్టితిరి. అవి మరల నాకు వచ్చుట నేను శాంతముగా నుండుట నాకులేదు. ఇక కోడండ్రకు నగలు చేయించుట, నేను చూచుట, కలుగునా? ఇప్పటి నుండియే, కుట్టవాండ్రను సాధువులుగా చేయుటకు యత్నించుచుంటిరి, వారిని చక్కగా సంసారము చేయనియ్యరు. మీ రెంత చెప్పినాసరే యీ బహుమతులు తిరిగి ఇవ్వబడవు. పోనీ; సరిగా చెప్పుడు. ఈ నా చంద్రహారముపై మీకు ఏమి అధికార మున్నది?” ఈ వల్కులు విని తక్షణమే గాంధీగా రిట్లనెను.

“ఈ చంద్రహారము నేను చేసిన సేవలకు యివ్వబడినదా? లేక నీవుచేసిన సేవల కివ్వబడినదా?” ఆయమ అందుల కిట్లనెను. “సరే, మీ సేవలకై యిచ్చినారనుకొందము. మీరు సేవచేసినప్పుడు నేను గూడ సేవచేసినట్లుగాదా, రాత్రిం బవళ్ళు మీ నిమిత్తమే నేను కష్టపడలేదా? చెమటలు కార్చలేదా! రక్తముధారపోయలేదా? అదియంతయు నాసేవకాదా? ఇంటిలో పనులన్నియు నాచేత చేయించలేదా? నే చేయువఱకు

నన్నేడ్చించలేదా. మీ అందరికిని, వచ్చిపోవువారికిని నేను దాస్యముచేయలేదా?" ఇట్లు కస్తూరిబాయి ఎన్నోవిధముల నొచ్చినట్లుపలికిననూ, ఆయనమాత్రమువానిని తిరిగియిచ్చుటకై రూఢిపరచుకొనియెను. అతికష్టముపై యెట్లో నచ్చజెప్పి ఆమెచేతగూడ నొప్పించెను.

1896-1901 సంవత్సరములలో వచ్చిన బహుమతులన్నియు ధనముగామార్చబడి, ఒకబ్యాంకులో వేయబడెను. సంఘసేవనిమిత్తమై ఖర్చుపెట్టుటకు ఆ సొమ్ముపై అధికారవర్గము నేర్పాటుచేసెను ఇదిగదా నిష్కామసేవ! ఇదిగదా కర్మయోగ దీక్షాతత్పరత! ఈ అనుష్ఠానమునే శ్రీకృష్ణ భగవానులు భగవద్గీతాశాస్త్రమున రెండవ అధ్యాయమున నలుబదియేడవ శ్లోకమున నిట్లుచెప్పియున్నారు.

శ్లో॥ “కర్మజ్యేవాధికారస్తే మా ఫలేషు కదాచన
మా కర్మఫలహేతుర్భూర్మాతే సంగోప్స్వ కర్మణి”.

తా॥ కర్మచేయుటయందే నీ కధికారముగాని, ఫలము గోరుటయం దొకప్పుడనులేదు. కర్మచేయకయూయుండరాదు. ఫలాసక్తిపైని కర్మ ఆధారపడరాదు. అట్టి నిష్కామ కర్మయోగధర్మము పూర్వము జనకమహర్షి ఆచరించెనని గీతయందు చెప్పబడియున్నది. ఇప్పుడు ప్రత్యేకముగా గాంధీ, అజాద్ మొదలైనవారు చేయుచున్నారు. స్త్రీలలో శారదాదేవి, కస్తూరిబాయియు చేసిరి. శారదాదేవికి ఆజ్ఞాంతము ధనసంబంధము, భోగసంబంధము లేకుండెను. కొడుకులు, కోడండ్రునులేరు. ఎక్కువ బాధ్యతలు లేవు. బాల్యమునం

డియు నిరాడంబర జీవితము, భర్తృసేవ, బ్రహ్మచర్యానుష్ఠానము, దేవీ ఉపాసన మొదలైన విషయములయందేకాలము గడిపెను. భర్తయగు రామకృష్ణపరమహంస, శారదాదేవికి ఉపాసనమొదలు నిర్వికల్పసమాధిపర్యంతము నేర్పెను. కస్తూరి బాయికి, కొన్నాళ్ళు సంసారము తగులాటమున్నను, తదుపరి భర్తగారి ఉత్సాహమున, ఆమెయు ప్రాణములువదలు వఱకు బ్రహ్మచర్యవ్రతమునందే యుండెను. మహాత్ముని సహవాసమున, కర్మయోగమునకు, భ్యాసయోగమునకు, నిరాడంబర జీవితమునకు, స్వార్థత్యాగమునకు కస్తూరీబాయి అలవాటు పడెను. కస్తూరిబాయిజీవితములో నామె యనేకవర్యాయములు అనారోగ్యముల పాలై, మృత్యుముఖముననుండి తప్పించుకొనియె. దక్షిణాఫ్రికాలో నున్నప్పుడు యిట్టి బాధలు కలిగెను. ఒకప్పుడు గృహవైద్యముచేత నామెకు వ్యాధులు కుదిరెను. దక్షిణాఫ్రికాలో వ్యాధిగ్రస్తురాలైనప్పుడు సత్యాగ్రహము జరుగుచుండెను, అంగ్లేయ వైద్యుడొకడు శస్త్రచికిత్స చేయవలయునని చెప్పెను. మొదట సందేహించినను, తుదకు ఆమె అంగీకరించెను, క్లోరోఫారము (అనగా రోగులకు మొదట తెలియకుండునట్లు ముక్కుదగ్గర వాసన జూపించు మత్తుమందు) ఉపయోగింపక ఆపరేషన్ చేయబడెను. ఆమె యెక్కువ బాధపడవలసి వచ్చెను. ఆమె యెక్కువ ధైర్యముతో ఆ వ్యాధిని యెదుర్కొనెను. డాక్టరుగారు ఆమె భార్యయు, కస్తూరిబాయిని యెక్కువశ్రద్ధతో సేవించిరి, డాక్టరు గాంధీగారిని తోనేసిబర్లు వెళ్ళవచ్చుననియు, కస్తూరిబాయి విషయమై అందోళన లేదనియు, తామే ఆమెను జాగ్రత్తగా చూచు

కొందుమనియు చెప్పిరి. కొలదిరోజులకే కస్తూరిబాయి పరిస్థితి క్షీణదశకు వచ్చుచున్నదని గాంధీగారికి యుత్తరము వచ్చెను. ఆమె పరువుపై కూర్చొన లేనంత బలహీనురాలయ్యెను. ఒకపర్యాయము, నిస్సారముచే నిస్పృహురాలయ్యెను. ఆమె భర్త అనుజ్ఞ లేనిదే ఆమెకు సారాగాని, మాంసముగాని పెట్టకూడదని, డాక్టరుగారికి తెలియును. అందులకు ఆయన జోకాసిబద్ధులొ నున్న గాంధీగారికి తెలిఫోన్ జేసెను. గాంధీగారు అందులకు అనుజ్ఞ యివ్వలేదు. ఆమెకు పలుకగల శక్తి యున్నచో ఆమె యభిప్రాయము తెలిసికొని ఆమె యిష్టపడుచో యీయవచ్చుననియు గాంధీగారు వ్రాసిరి. అందులకు డాక్టర్ గారు తిరిగియిటులవ్రాసిరి. “అయ్యా! రోగి యిష్టమెట్లున్నదో, సలహాచేయుట నాకిష్టము లేదు. తమరే తప్పక రావలయును. నా యిష్టము వచ్చినట్లు రోగి నడువవలయును. నేనిచ్చు ఆహారమునే తినవలయును. అట్లు గానిచో నీ భార్య జీవితము విషయమై, నాకు జవాబుదారిలేదు.” ఈ యుత్తరము చూచిన వెంటనే గాంధీగారు ఆరోజుననే జోకాసిబద్ధునుండి, దర్బానకు రైలులో వచ్చెను. వచ్చిన వెంటనే డాక్టర్ గారిని కలుసుకొనెను. డాక్టర్ గారు యిట్లునెను. “ఇది వరకే కస్తూరిబాయికి తమకు తెలిఫోన్ చేసినప్పడే మాంసము రసముతోకూడిన టీని యిచ్చితిని” “ఇట్లు చేయుట మోసమని” గాంధీగారనిరి. “ఆహారముగాని మందుగాని, రోగికిచ్చుటలో, మోసము లేదనియు, అట్లు మోసము చేసినను, అది రోగులకు ఉపకారము కలుగునని తోచినప్పుడు అది ఒక వైద్యకార్యముగా డాక్టర్లు భావించడమే” అని ఆయన నొక్కి

చెప్పెను. ఈ మాటలు విని, గాంధీగారు చాలా బాధపడిరి. అయినను శాంతముతో సహించెను. డాక్టరుగారు ఆయనకు ముఖ్యస్నేహితుడును, మంచివాడును అయియుండెను. డాక్టరు యందు ఆయనభార్యయందు, గాంధీగారికి ఎంతోకృతజ్ఞతగలదు. అయినను వారి చికిత్సా పద్ధతులు గాంధీగారికి నచ్చలేదు. అప్పుడు గాంధీగారు డాక్టరుగారిని చూచి యిట్లనిరి. మీరేమి చేయదలచితిరో చెప్పుడు. ఆయనకు మరణము రానున్నను, మాంసాహారముగాని, మాంసరసముగాని, ఆవిధమయినవి యేమియు నాభార్యకిచ్చుటకు నేను ఒప్పుకొనను. ఆపె యివ్వు పడుచో నాకభ్యంతరము యేమీ లేదు. అందుకు డాక్టరుగారు యిట్లనెను; మీ వేదాంతము నేను కాదనను. ఒకవిషయము చెప్పుచున్నాను. వినుడు; నాదగ్గర చికిత్సకై యెన్నఱ్ఱ ఊంచెదరో, అంతకాలము నాకిష్టమువచ్చిన పదార్థము రోగికి పెట్టుటకు నాకు స్వతంత్రముండవలెను. దీనికి మీరు యివ్వుపడనిచో ఆమెను యిచ్చటనుంచి తొలగించుమని నేను విచారముతో చెప్పుచున్నాను. నాయింటి వసారాలో ఆమె మరణము నేను చూడజాలను.

గాంధీ:—ఆమెను తక్షణమే యిచ్చటనుంచి తొలగించుమని మీ అభిప్రాయమా !

డాక్టరు:—ఆమెను యిచ్చటనుంచి కదల్చుమని నేనెప్పుడైనను పలికితినా! నేను చెప్పినట్లు వినవలసినదనియు, నాయుష్టము వచ్చినట్లు చేయనిండనియు నేను చెప్పుచుంటిని. అట్లు మీరు చేసినచో నేను నా భార్యయు వలయునంత సేవ చేసెదము. ఆమె విషయమై ఆదుర్దా పడలి మీరు సిమితముగా

మరలి వెళ్ళవచ్చును, ఈ చిన్ని విషయములు మీరు గుర్తించనిచో మీ భార్యను యిచ్చటనుండి తీసుకొనిపొండు అని చెప్పటకు నన్ను మీరు బలవంతపెట్టినట్లుగును, ఈ సమయమున గాంధీగారితో వారి కుమారుడు కూడానుండెను. కస్తూరిబాయికి మాంసరసములతో కూడిన ఆహారమిచ్చుటకు అతను అంగీకరించలేదు, కస్తూరిబాయి చాల నీరస స్థితిలో ఉండెను, ఏవిషయమును ఆపెతో సంప్రదించగల స్థితిలో ఆమెలేదు, అయినను డాక్టరుగారికిని తనకును జరిగిన సంభాషణ అంతయును గాంధీగారు ఆమెతో చెప్పిరి. ఆమె నిష్కర్షగా యిట్లు జవాబిచ్చెను. నేను మాంసాహారమును వుచ్చుకొనను. మానవుడయి వుట్టుటయే అరుదు, అట్లువుట్టుట అదృష్టము, నేను మీ చేతులలోనైనను మరణించెదనుగానిమాంసాహారమునుతినినా ప్రతభంగము చేసికొనను. తరువాత గాంధీగారు కస్తూరిబాయితో నిట్లనిరి, నేను చెప్పినట్లు వినవలయునని నీకేమీ నిర్బంధములేదు, హిందూమతములోకూడా అనేకమంది స్నేహితులు మాంసముగాని, సారాగాని, మందుగాతీసికొనుట నేనెరుగుదును. నీవిష్టపడినచో నేను కాదనను.

కస్తూరి—ఏమైనను సరే, ఎవరెట్లాచరించినా సరే, నేనుమట్టుకు అంగీకరించను. నన్ను తక్షణమే యిక్కడనుండి తొలగింపుడు, మిమ్ము బ్రతిమాలుచున్నాను.

గాంధీగారు ఆ ప్రత్యుత్తరమునకు ఆనందించిరి, కొంచె మాందోళనముండినను ఆమెనచ్చటనుండి మార్చుటకు ఆయన నిర్ధరించుకొనెను, తన నిర్ధారణ డాక్టరుగారితో చెప్పెను.

డాక్టరుగారు కోపముతో నిట్లు కేకలు వేసిరి. “నీవెంత సామాన కార్యము చేయుచున్నావయ్యా?”

రైలుస్టేషను యిక్కడకు కొంచెము దూరములో ఉన్నది. ఆయన ఆమెను దర్బార్ స్టేషన్ లో రైలు ఎక్కించి ఫోనిక్కు స్టేషన్ లో దింపవలసియున్నది. అచ్చటనుండి రెండున్నరమైలు రోడ్డువీడ పోవలసియున్నది. ఇది ప్రమాదముతో కూడిన ప్రయాణమేయగును. అయినను ఆయన భగవంతునిపై సంపూర్ణ విశ్వాసముంచి కర్మయోగమునకు గడంగెను. కస్తూరిబాయిని ఉత్సాహపరచవలసిన అవసరము లేకపోయెను. ఆమెయే యెదురు గాంధీ గారికి ధైర్యముచెప్పి, ఏమాత్రము ఆందోళన పడవద్దని హెచ్చరించెను. అనేకదినములుగా ఆమెకు ఆహారములేదు. రక్తమాంసములు శరీరమున కానరావు. అస్థిపంజరమా యనునట్లుండెను. ఎముకలు, చర్మముమాత్రమే ఉండెను. స్టేషన్ ప్లాట్ ఫారము చాల విశాలమైనది. రిక్షాలోవలికి పోవుటకు వీలులేదు. రైలుబండ్లి ఎక్కుటకు కొంత దూరము నడువవలసియుండెను. గాంధీ కస్తూరిబాయిని తన చేతులతో ఎత్తుకొని మోసుకొనిపోయి రైలు బండిలో కూర్చుండ బెట్టెను. ఫోనిక్కు స్టేషన్ నుంచి పల్లకిలో మోసుకొని పోబడెను. హైడ్రోపథిక్ చికిత్సావిధానములో ఆమె క్రమ క్రమముగా కొంచెము కొంచెము బలము సంపాదించెను. ఫోనిక్కు జేరిన రెండు మూడురోజులకు ఒకస్వాములవారు వారిదగ్గరకువచ్చిరి. కస్తూరిబాయి దీక్షను విని ఆమెయందు దయగలవాడై ప్రాణాపాయ సమయమున ఆపద్ధర్మముగా మాంసాహారము స్వీకరించవచ్చునని మను ధర్మశాస్త్రము నందున్నదని కొన్ని శ్లోకములుపఠి

చెను. అట్టి శ్లోకములు కల్పితములని గాంధీగారు నిర్ధారణచేసి
కొనిరి, కస్తూరిబాయి విశ్వాసము అచలమైనది. శాస్త్రగ్రంథ
ములు ఆమె చదువుకొనకపోయినను తాతలనాటినుండి వచ్చిన
ఆచారములే ఆమె ఎక్కువగా పాటించుచుండెను. స్వాముల
వారితో ఆమె యిట్లనియెను. “తమరెన్ని విధములుగా ఎన్ని
శాస్త్రములు చెప్పినను సరే మాంసాహారమును తిని నాశరీరరక్ష
ణను కోరను. ఈవిషయమై నన్ను కలత పరచకుడు. శాస్త్ర
చర్చ చేయదలచినచో మావారితోను పిల్లలతోను చేయుడు.
నామనస్సుయిదివరకే రూఢిపరచటమైనది. మఱొకపర్యాయము
యిట్టి వ్యాధియే శస్త్రచికిత్స జరిగినతర్వాత కస్తూరిబాయికి
కలిగెను. బాధ మిక్కుటముగా నుండెను. ఎన్నిప్రయత్నములు
చేసినను కుదురలేదు. ప్రయత్నములన్నియు విఫలమయ్యెను.
ఉప్పు మొదలైన పదార్థములు వదలిపెట్టవలయునని ఆయన
చెప్పెను. ఆమె అందుకు అంగీకరించ లేదు. అట్లు వదలవలయు
నని గాంధీగారికి ఎవరైనను సలహా చెప్పినను ఆయనకూడా
వదలజాలడని ఆమె సవాలుచేసెను. గాంధీగారి మనస్సున
విచారము, సంతోషము ఒక్కసారిగా అలముకొనియెను.
ఆయనప్రేమతో యిట్లనియెను. “నీవు పొరబడుచున్నావు.
నాకే, సుస్తీవచ్చి, ఫలానా పదార్థములు వదలవలయునని
డాక్టరు చెప్పచో నేను అప్పుడే వదలువాడను.” అయితే
కస్తూరిబాయి చూడు; ఏ డాక్టరు సలహా లేకయే ఒక
సంవత్సరమువరకు ఉప్పుమొదలైనవి వదలిపెట్టుచున్నాను,
నీవు వదలిననుసరే వదలకపోయిననుసరే.” కస్తూరిబాయి
యీ మాటలని చకితయై, చాల బాధపడి దుఃఖముతో

యిట్లనియెను, “నన్ను క్షమించండి, మీ సంగతి తెలిసికూడ మీ కుద్రదేశముకలుగునట్లు చేసితిని. దయయుంచి చెప్పినట్లు వినండి, నా పట్టుదల వదలకుండు”నని ప్రమాణములు చేయుచున్నాను. మీప్రమాణమును తీసివేసికొనుడు. ఇట్టివి నేను భరింపలేను.” గాంధీగారు అందులకు యిట్లనిరి, “ఇవిలన్ని వదలి పెట్టుట నీకు చాల శ్రేయస్కరము. అప్పుడు నీవు యిప్పటిసిద్ధి కంటె చాల బాగుండువనగలను, నా విషయమై ఆలోచించి నచో అన్నమాటను వెనుకకుతీయుట నా స్వభావముకాదు, నా నిగ్రహము నాకు మేలేచేయును, ప్రోత్సాహముఎట్టిదయినా నిగ్రహము మానవుని సంపూర్ణునిగా చేయును, కావున నా వద్దతికి నన్ను వదలుము. నాకు నిగ్రహశక్తికలదో లేదో పరీక్షించుకొనియెదను.” అందులకామెయు మీ పట్టుదల త్రిప్పుటకు బ్రహ్మకై నను వశంబుకాదు, మీ రెవరిమాటలు వినరు, అని చెప్పి కన్నీటివరద ప్రవహింప జేసెను,

పాఠకులారా ! నిగ్రహమునుగూర్చి మన మాలోచించ వలసి యున్నది. నిగ్రహము సామాన్య విషయముకాదు, బ్రహ్మచర్య, గృహస్థ, వానప్రస్థ, సన్యాసాది, ఏ ఆశ్రమములో నుండువారికైనను నిగ్రహము చాల అవసరము. నిగ్రహము మానవుని శుద్ధుని చేయును, ఇష్టమువచ్చినట్లు యిష్టమైన వదార్థములపైకి సంచరించు యింద్రియములను వెనుకకు మరలించి అదుపాజ్ఞలలో ఉంచి, వాటిని ఆత్మపై వునకు త్రిప్పుటయే నిగ్రహమువలన సాధించవలసిన కార్యము. ఇందులకు ఎన్ని ప్రయత్నములు విఫలములనయినను, మరల ప్రయత్నించ

వలసిందే. ఆత్మస్వరాజ్య సంపాదనకై విశ్వామిత్రుడు ఎన్ని ప్రయత్నములు చేయలేదు ?

ఎప్పటిమాటలో ఎందులకు ప్రస్తుతము అరవిందభోమ రమణమహర్షి, మొదలైనవారు ప్రయత్నములు చేయలేదా? అందులకై గాంధీగారు ఎన్నికష్టములు పడుటలేదు మానవజీవితమునందు, ఒక క్షణమైనను యింద్రియాతీతమగు ఆత్మానందమును రుచి చూడనిచో యీ జన్మ వ్యర్థపరచుకొనినట్లే ఇంద్రియములు అతినూత్నములు. మనస్సు వాటికి క్షణములో టోపీ వేయగలదు. బ్రహ్మచారిని గృహస్థాశ్రమ సుఖములవై పునకు, గృహస్థును సంసారలంపటత్వములొనికిని, సన్యాసిని, శిష్యులను, శిష్యురాండ్రును, జేర్చుకొనుట యందును, మతస్థాపనాది విషయములయందును మనస్సు అకస్మలుపుగాలాగి గిరగిర త్రిప్పి కొట్టి ఆత్మను అధోగతిలో త్రోయగలదు. అట్టిమనస్సును వెనుకకు త్రిప్పుటయన్న కొండపై బండినెక్కించుటే యగును. ఇందులకు శాస్త్రజ్ఞానము ఎక్కువగా పనిచేయజాలదు. వైరాగ్యమే శరణ్యము.

ఇంక కథాంశములోనికి వచ్చేదముగాక. తన జీవితమునందు యిదిఒక పెద్దఘట్టమనియు, చిరస్మరణీయమనియు, సత్యాగ్రహమునకు యిది ఒక నిదర్శనమనియు గాంధీగారు తలంచుచుండెను, ఆమె ఉప్పుమొదలైనవి వదలిపెట్టెను. ఆమెను స్త్రీ కూడ సంపూర్ణముగా నివారణమయ్యెను. ఆయన పలుకుబడి హెచ్చించుకొన్న వాడయ్యెను. తాను గొప్పకార్యములు చేయవలసి యున్నదనియు, పరిమేశ్వరసేవకై పిలుపువచ్చు

ననియు, ఫలాపేక్షవదలి తన కష్టసుఖములు, తన సంసార పరిస్థితులు లక్ష్యముచేయక ఆ పిలుపుప్రకారము పనిచేయవలసియున్నదనియు ఆయన గ్రహించెను. ప్రథమమున తానున్న స్థలములో తెల్లవారి బాధలనుండి నల్లవారిని తప్పించుటకును, తరువాత యీ కార్యమూలమున ఇతర దేశములలోగల అధికారమదోన్మత్తులనుండి దీనులను, పేదలను సంరక్షించుటకును ఆయన తలంచెను. తన సంపూర్ణ శక్తి యుక్తులను సంపూర్ణముగా తన మనోభావములను, దేశసేవా యజ్ఞమున సంపూర్ణముగా ఉపయోగింపవలెనన్న, ఏకాదశేంద్రియ సంబంధములగు పశుసౌఖ్యములను, తాను సంపూర్ణముగా వైరాగ్యగ్నిలో ఆహుతి చేయవలసియుండునని 1906 సంవత్సరములో ఆయన గ్రహించెను. 1906 సంవత్సరములో ఆయన బ్రహ్మచర్య దీక్ష తీసికొనుటకులగ కారణమును ఆయన తన జీవితచరిత్రయందు యిట్లు చెప్పియుండిరి. “మనోవాక్కాయములచే మానవసేవ చేయదలచినవాడు బ్రహ్మచర్యమును తప్పక అనుష్ఠించి తీరవలయును. సంసార సుఖము లనుభవించుటయందును, సంతానమును గని వారిని పోషించుట యందును కాలమును గడుపుచో దేశసేవ చేయుటకు నేను తగనని తెలిసికొంటిని. ఒక్కమాటలో చెప్పవలసినచో శరీర రక్షణ, ఆత్మోద్ధరణ యీ రెండును చూచుకొనుట నావలన కానివని.”

కావుననే గాంధీమహాత్ములు 1901 సంవత్సరం మొదలు, ఉండియు ఉండనట్లు అడపా దడపా బ్రహ్మచర్యము అవలంబించినను, 1906 సంవత్సరము మధ్యభాగములో అందులకు

ఆయన తీవ్రప్రమాణము గైకొనెను. ప్రమాణమును తీసుకొన్న సమయమున తప్ప అదివరకు బ్రహ్మచర్య విషయమై కస్తూరి బాయితో ఆయన సంప్రదించి ఉండలేదు. కస్తూరిబాయియు యే యభ్యంతరము చెప్పలేదు. తీవ్రమగు ప్రమాణము తీసుకొనుటకు ఆయనకంత బలములేదు. కాని దైవబలముపై ఆధారపడియే అట్లార్చెను. ఆ దీక్ష కొన్ని దినములు పాలించిన తరువాత అందలి అనుభవములను ఆయన లోకమునకు ప్రసాదించెను. బ్రహ్మచర్యము ప్రారంభించినది మొదలు ఆ దంపతులకు స్వేచ్ఛ మొచ్చెను. కస్తూరిబాయి స్వతంత్రురాలయ్యెను, ఆమెపై గాంధీగారి అధికారములు తగ్గిపోయెను, కామదాసు దేవదాసాయెను, మన్మథ సేవాపరాయణుడు దేశ సేవాధురంధరు డయ్యెను. ఇతర స్త్రీలయందెట్లు ఆయనకు మాతృభావము కలదో, ఇతర స్త్రీలెట్లు పూజ్యరాండ్రో కస్తూరిబాయి అట్లే పూజ్యరాలయ్యెను, స్త్రీయొక్క మాతృసానమును ఆయన గుర్తించెను. ఆ క్షణము మొదలు కస్తూరిబాయి మాత్రమెగాక ఇతర స్త్రీలందఱును వయస్సులోగల తారతమ్యములను అనుసరించి చెల్లెండ్రో, కుమార్తెలో, తల్లులో అయిరి. ఆయన దృష్టిలో మోహము కామము పోయి ఆస్థానమున శుద్ధప్రేమ స్థాపింపబడెను.

శారదా దేవియు భర్తయొక్క బ్రహ్మచర్యమునకు, యేమాత్రము అడ్డురాలేదు. భర్తయొక్క కార్యదీక్షలో, భర్తయొక్క భావములలో, ఉపాసనలలో, నడకలలో, వయస్సున చిన్నదయ్య, సంస్కారబల మధికముగా నుండుటచే తనవతిలో

లీనమయ్యెను. ఆమె జీవితమునందు యెట్టి రోగములకు నామె వశురాయినట్లు కన్పడలేదు. చదువు విషయములో శారదాదేవియు, కస్తూరిబాయియు సమానులే అయినను, కస్తూరిబాయి జీవితములో ఆమెకు లగులుకొన్న విషమావస్థలు శారదాదేవి జీవితమునందు కనుపడవు. గాఢ మొదటనుండియు బ్రహ్మ నిష్ఠుడుగాడు. ఆయన త్రొక్కిన మార్గము అడుగడుగునకు ముళ్ళతో కూడినదే. రామకృష్ణుడు కా భాగ్యము వట్టలేదు. భూతదయ, పశ్చాత్తాపము, ప్రేమ, ఇరువురియందును కలవు. ఇరువురును నిరాడంబరజీవులే. మానవులయొక్క ఆత్మోద్ధరణకై రామకృష్ణుడు పనిచేసెను. మహాత్ముడు ప్రజలయొక్క ఆత్మోద్ధరణకు సాధనమగు శరీర పోషణ కవసరమగుకూడు, గుడ్డ ప్రజలకందించుటకై ప్రయత్నించుచుండె. అంత మాత్రమేగాక, మోక్షోపాయములగు శక్తిప్రసారన, అహింసాధర్మము, బ్రహ్మచర్యము, నిష్కామత్వము, మొదలగునవి తాననుష్ఠించుచు ప్రజలకు మార్గదర్శకయ్యెను. కస్తూరిబాయియు ఆయన గొప్పతనము గ్రహించి ఆయన అడుగుజాడలలోనే నడచి స్త్రీ లోకమునకు మార్గదర్శకురాలై వెలిసెను. శారదాదేవియు తోడి స్త్రీలోకమునకు ఆదర్శకమై ప్రకాశించెను. మహాత్ముడు బ్రహ్మచర్యక్షేత్ర గైకొనిన నెడను మూడు నెలలకే పరీక్షార్థమో యనునట్లు దక్షిణాఫ్రికాలో సత్యాగ్రహ సమరము ప్రారంభింపవలసి వచ్చెను. ఆయనతోబాటు కస్తూరిబాయియు అనుపమానములగు కష్టములనే పడి కఠిన సమస్యల నెదుర్కొనెను. సత్యాగ్రహము జరుగుచున్న

కొన్నాళ్ళవరకు ఆ యుద్ధమును గూర్చి కస్తూరీబాయి యుద్ధే శ్యము సరిగా లేదని గాంధీగారు, దురభిప్రాయపడి, ఆమె నందు లో ప్రవేశబెట్టుటకు ఆతడేమియూ శ్రద్ధ తీసికొనలేదు. ఒక నాడుపోసకు సెటిల్ మెంటులోనున్న స్త్రీలతో సత్కారహము నందు వారిని ప్రవేశబెట్టుటకై గాంధీగారు సంభాషణలు సల్పు చుండ, కస్తూరీబాయి తటాలునవచ్చి యిట్లనెను, “ఏమండీ! ఈ విషయము నాతో ముచ్చటించనందులకై చాల విచారించుచున్నాను. జైలులోకి బోవుటకు నా కర్వత లేదా? కారాగారి నివాసమునకు తగిన లక్షణములు నాకులేవా? నా దగ్గర యేమి లోటుగలదు? ఏ కార్యమును గురించి యితరులను మీరు ఆహ్వానించుచున్నారో, ఆ కార్యమున మీకు తోడ్పడుటకు నేను సిద్ధముగా నున్నాను” గాంధీగారిట్లు జవాబు చెప్పిరి, “నీకు తెలియుచుగదా, నీన్న బాధబెట్టుటయందు నా కేమాత్రమును యిష్టములేదు. నీయందు నాకు విశ్వాసము లేకను కాదు. నీవు జయిలునకు వెళ్లుచో నేను చాలా సంతోషించెదను. కాని, నా సలహాపై గాని నా బలవంతముచేతగాని నీవు జైలునకు పోరాదు. ఇట్టి విషయములయందు యెవరికి వారే వారి బలమును, వారి ధైర్యమును పరీక్షించుకొన వలయును. నేను నిన్ను జైలుకు బొమ్మనినచో, నీవు నన్ను సంతృప్తి పరచుటకై జైలుకు పోవుదువు. నీయంతట నీవు నీబుద్ధి పూర్వకముగా జైలునకు పోవుచో, అచ్చట బడుకష్టములు సంతోషముతో స్వీకరింతువు, న్యాయస్థానములో ధైర్యముగా మాట్లాడుదువు కావున యిట్టిబాధలు సహింపగలవో లేవో నని

నేను నిన్ను ప్రోత్సహించలేదు” అందులకు కస్తూరీబాయి యిట్లు నేను “జైలులో ఒక వేళ బాధలు బడవలసివచ్చి నన్నడు బాధలే బడెదనుగాని తుమార్పణగోరి బయటికిరాను. మీరు గాని మీ కుమార్తెగూని దేశము నిమిత్తమై అనేకకష్టములు బడుచున్నప్పుడు, నేను మాత్రము బడబాలనా? నేనును యుద్ధ రంగమున దుమికెదను. వీరవత్త్తి, వీరమాత, యీ రెండు పేర్లు సార్థకపరచెదను. భారత వీరనారీమణుల పౌరుష ప్రతాప తుమార్హస్థైర్యములను ప్రకటించెదను.”

ఈ సంభాషణ జరిగిన తర్వాత కస్తూరీబాయి అపరిమిత యుత్సాహముతో తన భర్తకు కుడిభుజమై నిలువబడి, తానును, అసాధారణముగ నిష్కామ కర్మయోగిని యయ్యెను. దక్షిణాఫ్రికాలో సత్యాగ్రహము ఘోషించు ఆరు సంవత్సరములు జరిగెను. గాంధీగారితో గూడ కస్తూరీబాయి అనేక మారులు కారాగారములో నుంచబడెను. అనేక వ్యాయములు రాజభటులచే పట్టుకొనబడెను. భారత వీరుడగు, గాంధీ మహాత్మునికి తన యిట్లా లనిపించుకొనెను. ఆబల సబల యయ్యెను. ఆయనతోబాటు, ఒక తుణమైనను కాలమును వ్యర్థము చేయక ఆయాసమును ప్రకటింపక నిరుపమానముగ శక్తి సామర్థ్యములతో, తన మన ప్రాణములు, దేశాధీనముజేసి స్త్రీలోకమునకు ఆదర్శకురాలై పురుషసింహములు గూడ నేర్చుకొను నట్లు సంచరించెను. ప్రవృద్ధిమునునే అచ్చటి పతానులవలన తన భర్త చంపబడునా యను దృశ్యమును ఆమెగాంచెను. ఆ పతానులును గాంధీగారిని పూజింపబడున తమ దేశభక్తువుగా

భావించిరి. మొదటి పర్యాయము ఆయన జైలునకు పంపబడెను. సాధారణ మానవునివలె కంకర రాళ్ళుగొట్టుటకు జయిలులో నియమింపబడెను. పదునాల్గు రోజులు గాంధీగారు జైలునం దుపాసముండిరి. ఇట్లనేక బాధలుపడి పడి, తుదకు గాంధీగారును. కస్తూరిబాయియు, జయప్రదులై అచ్చటి ప్రజల మన్ననలకు పాత్రులయిరి. అచ్చటి ప్రజల కష్టములను ప్రజలలోగల భయమును పాఠద్రోలి అచ్చటి ప్రజలను స్వేచ్ఛావాయువును పీల్చునట్లు జేసిరి.

1915 సం॥ జనవరినెలలో, తనభార్య బిడ్డలతో గాంధీగారు హిందూ దేశమునకు మరలివచ్చిరి. మేనెలలోనే అహమ్మదాబాదు నగరములో, సత్యాగ్రహశ్రమమునకు పునాది వేసిరి. అదే గాంధీగారి కుటుంబము, నివసించుటకు యిల్లువంటి దయ్యెను. సత్యాన్వేషణపరుల శిక్షణస్థాన మయ్యెను. ఆశ్రమములో చేరుటకు కస్తూరిబాయి ముందంజవేసెను. అమెయే ప్రథమ శిష్యురాలుగ స్వీకరింపబడెను. ఆశ్రమాద్దేశ్యములను నెరవేర్చుటకు గాంధీ, కస్తూరిబాయి ఇరువురితోకలిసి, స్త్రీ పురుషులు 25 మంది మాత్రము చేరిరి. ఆశ్రమములో చేరిన సేవకులందరును ఒక కుటుంబమువలెనే కలిసి వండుకొని కలిసి భోజనము చేయుచుండిరి. అహహా! భారతీయులందఱును కలసి తమలోగల భేదభావములను మరచి ఏనాడు పంక్తి భోజనము కావించురో అనాడే అద్భుతమైనమని అనేకులు తలంచుచున్నారు. చేరినవారందఱును యే ప్రసక్తిగాని, యే విషయముగాని వచ్చినపుడు కస్తూరిబాయినే మాత్రగా స్వీక

రించి, ఆమె ఆమూల్య నలహాలను పొందుచుండిరి. కస్తూరి బాయిని ఆ రోజులలో చూచిన శ్రీమతి సరోజిని నాయుడు గారు యిట్లు పలికిరి, “భర్త కుడిభుజమో యనునట్లు నిరాడంబరయై, స్థిరచిత్తముకలదై, దర్జా నిరూపించు వదన సౌకుమార్యముతో, కష్టమువచ్చినపుడు వెనుదీయని వీరవనితయై, దయాస్వరూపిణియైయున్నట్లు తోచెడిది. సత్యాగ్రహ సమరములో దెబ్బలుతిన్న వారికి కట్టుకట్టుచుండెను.

తానేమో కరకుగుడ్డలు ధరియించి సంతృప్తిచే ముఖము నందు కళ లుట్టిపడునట్లు సేవచేయుచుండెను. గాంధీగారి అర్థాంగలక్ష్మి యని ఆమె ఎప్పుడును గర్వించియుండలేదు. కఠినమగు నేలమీదనే పరుండియుండి, దేశమునకై యెట్టి త్యాగమునైనను చేయుటకు సిద్ధపడియుండి, భారతమాత పాదపద్మములను తన రక్తధారలచే త్రొళిపమొనర్ప సిద్ధముగ నుండెను.”

ఆశ్రమ ప్రారంభమునుండియు ఆశ్రమజీవితము శాంతియుతముగలేదు. ఒడుదుడుకులతోనే కూడియుండెను. ఆశ్రమ పద్ధతులను వ్రాయవూనుకొనినప్పుడు హరిజనులను చేర్చుకొనవచ్చునా లేదా యను సమస్య బయటపడెను. ఇతర విషయములయందు తృప్తిగాయున్నచో, ఆశ్రమ సేవకునిగా హరిజనుని చేర్చుకొనుటకు తనకెట్టి అభ్యంతరమును లేదనియు, ప్రథమ అవకాశము లిట్టివానికే ఇవ్వబడుననియు గాంధీగారు స్పష్టపరచిరి ఆశ్రమస్థాపనయైన కొలది నెలలకే, పరీక్షాదినము వచ్చినది. ఆశ్రమ పద్ధతుల కొప్పుకొని, ఆశ్రమములో చేరుటకై హరిజన కుటుంబమొకటి వచ్చెను. ఇది హతాత్తుగా

సంభవించినది. ఆశ్రమములోనున్న కొందరితో గాంధీగారు సలహాచేసి, ఆయన వారిని చేర్చుకొనెను. ఆశ్రమములోనున్న కొందరకును, ఆశ్రమమునకు ధనసహాయముచేయుచున్న మరి కొందరకును యీ పని అయిష్టముగా తోచెను. ధనసహాయము చేయువారు వారిపనిని మానిరి. ఇతర స్నేహితులు కొందరు ఆశ్రమమును వెలివేయుటకు ప్రయత్నించిరి. కొలదిరోజుల లోనే ధనాదాయమునుగురించిన విషయమును, గాంధీగారెట్లో సరిచేసికొనిరి. కాని ఆశ్రమములోనున్న స్త్రీలు కస్తూరిబాయి మున్నగువారితో సరిచేసికొనుట కష్టమయ్యెను. ఆశ్రమము బహిష్కరింపబడుట స్త్రీల కిష్టములేదు. గాంధీగారు ఎందరి నైనను ఒప్పించెనుగాని, కస్తూరిబాయినిమాత్రము ఒప్పించలేకుండెను. పురుషసింహులనేకు లిట్లేయుందురు. వారిలోగల సంస్కరణమును వారి భార్యలయందు ప్రవేశపెట్టలేరు. భారతదేశమునందు స్త్రీలకు చక్కని విద్యా విధానము లేకపోవుటయే దీనికిగల కారణము. గాంధీ చిన్నబుచ్చుకొనియెను. విచారవదనుడయ్యెను. ఏడు రోజులవరకు ఆయన ఆచారము మానెను. గాంధీజీ యీ యుపవాసమునకు కారణము కస్తూరిబాయియొక్క నిరాదరణ, నిర్లక్ష్యము, ఆచారమునందలి పట్టుదల. ఆశ్రమమునందలి వ్యక్తులలో ఎవరికిని గాంధీగారియుపవాసకారణము తెలిసికొను నూహ కలుగలేదు. కస్తూరిబాయి మాత్రము ఈ విషయమున మెలకువగనే యుండెను. కస్తూరిబాయి ఎన్నోవిధముల తెలివితో నాలోచించెను. 1 తన ఆచారమును వదలుకొనుటయూ? 2 ఆశ్రమమునకు ప్రాణముగు

గాంధీగారిని వదలుకొనుటయా? ఓ ఆశ్రమముయొక్క ఉద్దేశ్యములు సఫలమగు పెట్టు?" ఇట్లు ఆలోచించి తుదకు విశాలదృష్టి నువయోగించి, గాంధీగారి యిష్టముచొప్పున నడచుటయే మంచిదని నిశ్చయించుకొనెను. ఆనాడు మొదలు అందరి యందువలె హరిజనులయందును ప్రేమ ప్రసరింపజేసెను. కులభేదములు పాటించక అందఱకును సేవచేయ నారంభించెను.

అస్పృశ్యతా నివారణమునకై తన భర్తతోపాటు కష్టపడుచుండెను. అహో! ఈ దురాచారము భారతీయుల దయాదృష్టికి ఎంత కళంకముగా నున్నది! స్త్రీరత్నములారా! దీనిని తొలగించుటకై పూర్ణముగా ప్రయత్నించరా? భారతదేశమున భరతమాత బిడ్డలలో కొన్ని కోట్లమంది దూరముగా నుంచబడుట న్యాయముగా తోచెనా? వారికి తగిన ధన సంపత్తియును ఆరోగ్యభాగ్యమును చేకూర్చినచో వారిలో నుండి ఎందరు కవులు, రాజకీయవేత్తలు, ఎందరు భక్తులు, ఎందరు జ్ఞానులు, ఎందరు ప్రవక్తలు, ఎందరు ఆచార్యులు, ఘోషులు, అవతారమూర్తులు యుద్భవిల్లియుందురో? జగద్గురు శంకరాచార్యులుగారు జ్ఞానముగల హరిజనసోదరుని గొప్పతనమును గ్రహించి నమస్కరించిరి. శ్రీ రామానుజాచార్యుల వాట హరిజనులకు దేవాలయ ధ్వజస్తంభమువరకు వచ్చునట్లు హక్కుల నిచ్చిరి. హరిజనులకు సంపూర్ణముగా స్వామి దర్శనభాగ్యము కలిగించిన మహాత్ముడు చిరకాలము వర్ధిల్లునుగాక! అమాయకులను పెట్టిన బాధ, పతివ్రతలకు చేసినబాధ, స్త్రీల నణగత్రొక్కిన దోషము, ఇవన్నియు కట్టికుడువకపోవు

భాంతీయులారా! ఇప్పటికైనను మేలుకొనుడు. సమత్వభావమును ప్రసరింపుడు. దేశ సౌభాగ్యమునకై, తోడ్పడుడు. అవ్వలారా! ఎవరులేనిది మీపంట మీయింట చేరవో, ఎవడు త్రవ్వనిది మీ గొంతుకలలోకి జలమురాదో, ఎవ్వడు ఇటుక తీయనిది మీకు దేవతాదర్శనము కాదో, అట్టి మీ హరిజన సంతానమును మీ ఇండ్లకును మీ నూతులకును, మీ దేవాలయములకును దూరముచేయుచున్నారు. మహమ్మదీయ సోదరులను చూచియున్నను చూడుడు, మీ మతము విశాలమైనది. మీ మతస్థములు విశాలమైనవి. మీ హృదయములే విశాలములుగా లేవు. ఆర్యమతము నుద్ధరింపుడు. ఋషివధమును బాహులముగా చాటుడు.

అహింసాధర్మమును అందరియందును చూపుడు. మీ ఇష్టదైవమే హరిజనులకు ఇష్టదైవము. మీ ఆదరణలేక ప్రతి సంవత్సరము, ఎందరు హరిజనులు ఇతర మతముల పాలగుచున్నారో గమనింపుడు.

అనాథల యందును, పేదవారియందును కస్తూరిబాయికి అమితప్రేమ. 1917 సంవత్సరమున చాంపరాణ్ గ్రామస్తుల తరపున గాంధీగారు పనిచేసిరి. ఆ గ్రామస్తులు అనేక సంవత్సరములుగా నీలిమందు వ్యాపారస్తులగు తెల్లదొరల అధికారము క్రింద అణగద్రొక్కబడి యుండిరి, వారికి తెలివితేటలు బోధించుటకై గాంధీగారు కస్తూరిబాయిని యింకను అనేకమంది స్త్రీలను నియోగించిరి, ఆయనచే ప్రారంభించబడిన ఆరు గ్రామములలోని బడులకు ఆమెను ఉపాధ్యాయినిగా ఏర్పాటు

గావించెను, అప్పటికి ఆమెకు గుజరాతిభాష వ్రాయును చదువను రాదు,

ఇంక నామె ఉపాధ్యాయునిగా ఏమి బోధించెను? పరిశుద్ధముగా నుండుట, మంచి నడవడికయు, క్రమశిక్షణ, సద్బాటు, మొదలగు నిషయములు ఆమె, ఆ గ్రామములలో బోధించెను. ఆమె పేదవాళ్ళ గుడిసెలలోనికి పోయెను. అచ్చట వారి మురికిగుడ్డలను చూచెను, సవరించెను. ఉతుకుకొనునట్లు నేర్పెను, ఆ పేదవాండు చెప్ప మాటలన్నియు గాంధీగారికి చెప్పుచుండెను. ఒక పేదస్త్రీ యిట్లనెను. “నాకు ఒకటే చీర యున్నది. కావున ఉతుకుకొనలేదు. నాకు మరొకచీర ఇచ్చు నట్లు గాంధీగారితో చెప్పుడు. అప్పుడు ప్రతిరోజు గుడ్డలుదుకు కొని శుద్ధముగా నుందును.” చదువరులారా! దేశదారిద్ర్య మెట్లున్నదో కస్తూరిబాయి ఆనాడు తెలిసికొనియెను. ధనవంతులారా! జమీందారులారా! మీ మీ గ్రామములలో దారిద్ర్యము లేకుండునట్లు చేయజాలరా?

దరిద్రబాధ స్వయముగా మీ రనుభవించినగాని మీ కట్టి ఆసక్తి కలుగదేమో! పేదవాళ్ళకు సేవచేయుటచే కస్తూరి బాయికి దేశమునందెంత దరిద్రమున్నదో ఎంతజ్ఞానమున్నదో, ఎంత అనారోగ్యమున్నదో తెలిసెను. కావుననే ఆమె హృదయమున దేశభక్తి వృద్ధిపొందెను. తక్షణమే దరిద్రనారాయణ సేవచేయుటకై పూనుకొనెను.

కారాగార శిక్షలు

1921 సంవత్సరములో గాంధీమహాత్మునిచే ప్రారంభింపబడిన సహాయనిరాకరణ యుద్యమములో ఆమె చురుకుగా పనిచేసెను, 1930, 1932 సంవత్సరములలో కూడ, బయలుచేయబడిన యుద్యమములలో పనిచేసెను. ఆయా యుద్యమములలో అనేకపర్యాయములు కారాగారమున కేగెను. అనేక కష్టములు పడెను. 1923 సంవత్సరము మార్చి నెలలో గాంధీగారు ఖైదు చేయబడెను. విచారణ తీరినపెనుక ఆరు సంవత్సరములు శిక్ష వేయబడిరి. ఆ సమయమున శ్రీమతి కస్తూరిబాయి ధైర్యము వహించి భారతదేశమునకు యీ క్రింది సందేశ మొసంగెను. “నా ప్రియమైన సోదరులారా ! సోదరీ మణులారా ! ఈ రోజు నా ప్రియమైనభర్త ప్రభుత్వము వారిచే ఆరుసంవత్సరములు కారాగార శిక్ష విధింపబడిరి. ఈ కఠినమగు శిక్ష వారికేగాక నాకును చాల బాధాకరమేయగును. మన మందరమును కలసి తీవ్రముగా పనిచేయుచో, వారి శిక్షా కాలము పూర్తికాకమునుపే వారిని విడిపించుకొనవచ్చును. ఈ ఆశతోడనే నన్ను నే నోదార్చుకొంటిని,

హిందూదేశము నిద్రనుండి మేలుకొని, కాంగ్రెసువారి సిద్ధాంతములను మిగుల శ్రద్ధతో అమలుపరచుటకు పూనుకొనినచో గాంధీగారిని వదలించుకొనుటమాత్రమేకాదు; ఇదునెనిమిది నెలలనుండి మనము ఏసిద్ధాంతములకై పోరాడుచు శ్రమపడుచున్నామో వానినికూడ సంత్పత్తికరముగా సాధించుకొనవచ్చును. ఈవిషయమున నాకేమాత్రము సంశయము లేదు,

కావున నుపాయము మనకు తెలిసియేయున్నది. మన విధిచేయుటయందు మనము తప్పినచో నేరము చేసినవార మగుదుము. నాయందు ప్రేమయు, నాభర్తయందు గౌరవమును గల స్త్రీ పురుషులందరును నాచేయు విజ్ఞప్తి యిదియే. మన మందరమును కార్యరంగమున దూకి కార్యసాఫల్య మగునంత వరకు నిద్రపోరాదు. కార్యక్రమములో రాట్న పరిశ్రమమునకును, ఖద్దరునూలునకును ప్రాధాన్య మీయబడినది. ఈ విధానము హిందూ దేశము ఆర్థిక పరిస్థితులు సరిచేయుటమాత్రమేగాక రాజకీయదాన్యమునుండి మనలను విముక్తిచేయును. గాంధీగారి శిక్షకు ప్రతీకారముగా ఈచూడు సిద్ధాంతములను భారతీయులు అమలునందుంచవలెను.

(1) స్త్రీ పురుషు లందరును విదేశవస్తువులను కట్టుట మానవలెను.

ఈవిషయమున నితరులను ప్రోత్సహించవలెను.

(2) స్త్రీలందరును ప్రతిరోజు దైవవిధిగా రాట్నము తిప్పుచు చేతితో నూలుతీయవలెను.

(3) వర్తకులందరును విదేశీవస్తువులను వ్యాపారము చేయరాదు.

1924 సంవత్సరమున సెప్టెంబరుమాసములో గాంధీ గారు హిందూ ముసల్మానులు ఐక్యతకొరకై 21 దినములు ఢిల్లీ పట్టణములో కఠినోపవాసముచేసిరి. అట్టి ప్రతిము నవలంబించుట మృత్యుముఖమున బడుటయే. ఆ సమయమున కస్తూరిబాయి హృదయము ఎట్లుండెనో ఆమెకే తెలియనగును. తనహృద

యాంతరాళమున జగత్ పఠినిగూర్చి ఎన్ని ప్రార్థనలు చేసెనో! మృత్యుముఖమునుండి తన భర్తను రక్షించుకొనుటకు, ఆనాటి సావిత్రివలె యెంత ఆవేదనపొందెనో! ఇట్టి ఘోరనమస్యలు తన భర్తమూలమున, ఆమె ఎన్నియో భరించెను. 1932 సంవత్సరములో జనవరి 18వ తేది కస్తూరిబాయికి ప్రభుత్వము వారు ఆరువారములు కారాగారశిక్ష విధించిరి. ఆమెను విడుదల చేసినంతనే మరల మార్చి 15వ తేది ఫైదులో పెట్టిరి. మరల ఆమెపై నేరముమోపబడెను. బార్డోలిమేజస్టీటు ఆరునెలలు కారాగారశిక్ష విధించెను.

ఈ విధముగా కస్తూరిబాయి దేశము నిమిత్తమై మాటి మాటికి బాధలు పడుచునే యుండెను. గాంధీగారు సబర్కత్తి ఆశ్రమమును ముగించి, 1935 సంవత్సరమునందు ఏప్రిల్ నెలలో వార్ధాదగ్గర సేవాగ్రామములో గాంధీగారు ఆశ్రమమును స్థాపించిరి. తక్షణమే కస్తూరిబాయి సబర్కత్తిలో వలెనే ఇక్కడకూడ సేవ చేయుటకు సిద్ధపడెను. ఆమెనుగురించి ఎక్కువగా తెలియక పోయినప్పటికిని, ఎక్కువగా వ్రాయబడక పోయినప్పటికిని, ఆమె సేవాభాగ్యమువల్లనే, ఆశ్రమమున ఆశ్రమస్తులు శాంతిఫలమును, అనందఫలమును ననుభవించుచుండిరి. ఆమె త్యాగము, ఓర్పు, ఆదరణ, వర్ణనాతీతములు, హిందూదేశ స్త్రీలకు నుండలేని సౌశీల్యాది లక్షణములన్నియు ఆమెయొద్ద నమరియున్నవి. ఇంతయేల? మహాత్ముని కార్యక్రమములలో ఆయమశాంతముగా పాల్గొనుటచే సరియగు భాగస్వామియై సంఘమునకు అనల్పసేవయే చేసినదాయెను.

ఆమె తెల్లనివస్త్రములు ధరించి ఆశ్రమమునం దొకచోట కూర్చుండి, వచ్చుచు పోవుచుండువారల కష్టసుఖములు విచారిం చుచు, ఆదరణచేయుచు గృహరాణి హోదాలోనున్న ఆమె మూర్తినిచూచినవారిదే భాగ్యము.

1939 సంవత్సరములో రాజకోటలో అల్లరి జరిగెను. అప్పుడు కస్తూరిబాయి చాల బలహీనముగా నుండెను. ఐనను ఆమెకూడ అందులో పాల్గొనెను. అచ్చటి అధికారులచే ఏవిధ మైన విచారణ లేకయే, ఇంకను ఇతర స్త్రీలతో కలిపి ఖైదులో పెట్టబడెను. ఈ విషయమై గాంధీగారు హరిజన పత్రికయం దిట్లు వ్రాసిరి. “ఆమె సత్యాగ్రహ సమరములో కలియునని నాకు తెలియదు. ఆమె విద్యావతి కాకపోయినను కొన్ని సంవత్సరములుగా ఆమెకు స్వేచ్ఛగలదు. ఆమె యిష్టము వచ్చినట్లు చేయుటకు ఆమెకు అధికారముకలదు. దక్షిణాఫ్రికా లోగాని, హిందూదేశములోగాని, ఆమె సంకల్పమువల్లనే ఆమె సత్యాగ్రహములో దూకెను. మీరాబెన్ ను ఖైదుచేసి నప్పుడు కస్తూరీబాయి తన్ను తాను నాపుకొనజాలక తానును, ప్రవేశించుటకు నన్నడిగెను. ఆమె నిస్సారముగానున్నదని చెప్పితిని.

అంతకుముందే ఢిల్లీలో స్నానాలగదిలో ఆమె ఒడలు తెలియక ఎడిపోయెను. ఆసమయమునకు దేవదాస్ గాంధీ లేనచో ఆమె మరణించియే యుండును. ఇదంతయు లెక్క చేయుటలేదని ఆమె పలికెను. తదుపరి ఈవిషయమే సర్దారు తో చెప్పితిని. ఆయనయు వినలేదు. ఈ సమయమున ఆయన

హృదయము కరిగెను. రెసిడెంటుచే ప్రోత్సహింపబడి, తాకూర్ సాహెబు తనమాట తప్పెను. అందులకై నేను దుఃఖించుట సర్దారు గమనించెను. కస్తూరిబాయి రాజకోట వారి ఆడవడుచు. రాజకోటలోని స్త్రీపురుషులు స్వతంత్రము లేక, బాధపడుచుండుట ఆమె సహించలేకపోయెను.

“తాను సత్యాగ్రహములో దూకుట తన విధియని తలచెను. కస్తూరిబాయిని సత్యాగ్రహములో దింపుటకు నేనే కారణమని అనేకులు చేయు విమర్శనలు నిజమైనవికావు. హృదయమునందు బలమున్నచో దుర్బల శరీరులైనను వృద్ధులైనను ఇట్టి సత్యాగ్రహపోరాటములో పాల్గొనవచ్చును”

రాజకోటలో గాంధీగారి యుపవాస దీక్ష

రాజకోటలో గాంధీజీ మరణపర్యంతము నుపవాసమని దీక్షపూని నప్పుడు కస్తూరిబాయి అప్పటి కింకను జైలులోనే యుండెను. ఆయన దీక్షను గురించి ఆమెకు తెలియజేయబడెను. ఆమె ఆ విషయమై తనతో సలహాచేయలేదని విచారపడి అసంతృప్తి పాలయ్యెను. అందులకు గాంధీగారిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చిరి. “నీవు అనవసరముగా బాధపడుచున్నావు. ఆయన నేవచేయుటకు నాకు ఒక అవకాశము పరమేశ్వరుడు కలిగించి నందులకు నీవు సంతోషించవలసినదే. ఇట్లు జరుగునని నాకే తెలియనప్పుడు నీతోగాని ఇతరులతోగాని సంప్రదించగల వ్యవధి ఎక్కడ ?

భగవంతుని ఆదేశమువచ్చెను, దానిని శిరసావహించుట గాక నేనేమి చేయుగలను ? పరమేశ్వరుని దగ్గరనుండి తుదినర్త

మానము రానున్నపుడు దేనినై నను ఆవుటకుగాని, ఏదైనను సలహాచేయుటకుగాని వీలుండునా? గాఢీగారు పవాసదీక్షలో ఆయన దగ్గరనుండుటకు, కస్తూరిబాయి కిష్టమున్నచో రాజకోట అధికారిని, ఆమె విడుదల విషయమై రాజకోట వారితో సంప్రదింపులు జరుపుటకై ఆమెకు వ్రాయగా ఆమె ఇట్లని ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను. “అట్లు ఏమియు చేయనక్కరలేదు. ప్రతిరోజు వారి విషయమై సమాచారములు తెలియుచున్నచో చాలును. వారిదివరకు పడినకష్టములనుండి ఏ భగవంతుడు ఉద్ధరించెనో ఆ భగవంతుడే ఇప్పుడుకూడ ఉద్ధరింపగలడు. ఐనను మాటిమాటికినియెవరైనను యిట్టిదీక్షలు పూనుదురా?” ఈ వాక్యములు విని గాఢీగారు ఇట్లనిరి. అవును. అట్లు జరగవచ్చును. కాని శుద్ధమైన ఉపవాసము అనగా ఒక మ. చికార్యమునకై చేయబడు ఉపవాసదీక్ష దాని ఫలమును బట్టి చర్చింపరాదు, చేసినవని సంతోషముతోడను, భగవదర్పణ బుద్ధితోడను చేయబడినదా లేదా యనియే ఆలోచించవలయును. ఇట్టి పవిత్రీకార్యములలో తన స్వధర్మ నిర్వహణములో, మరణము వచ్చినను ఆహ్వానింప వలసినదే.”

గీతాశాస్త్రమున మూడవ అధ్యాయమున, శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ ఇట్లే చెప్పియుండలేదా? “స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః” స్వధర్మమున చచ్చుటయే మేలు.

శారదాదేవియు, లోపలి శత్రువులతో పోట్లాడి వాటిని జయించి చిత్తమును కాళికాదేవియందు స్థిరపరచి, పతి భక్తి చేయుచు వైరాగ్యధురీణయై, భక్తియోగమున సుప్ర

తిష్ఠితురాలయ్యెను. కస్తూరిబాయి ఇంద్రియ నిగ్రహము కలిగి, పతి బాటయందే తానును నడచుచు, కర్మయోగమున ధీరురాలయ్యెను. గాంధీగా రుపవాసదీక్ష నుపసంహరించిరి. ఒక గంట ఐనది. అంతలో రాజశోట అధికారులు కస్తూరిబాయిని, ఇతర రాజకీయ ఖైదీలను విడుదలచేసిరి

క డ ప టి ఖై దు

1942 వ సంవత్సరమున, ఆగస్టుతోమ్మిదవ తేదీనాడు నెలలో సాయంకాలమున బొంబాయిలో కస్తూరిబాయిని ఖైదులో పెట్టిరి. ఆరోజు ప్రజలందరు జ్ఞాపకముంచుకొన వలసినదే. స్వతంత్ర పోరాటములో అది ముఖ్యమైన దినము. ఆనాటి ఉదయమున కాంగ్రెసు కార్యనిర్వాహకవర్గమువారును, గాంధీజీయును, దేశమునందక్కడక్కడగల కాంగ్రెసు నాయకులును, హిందూదేశరక్షణచట్టముక్రింద ఖైదుచేయబడిరి.

గాంధీగారివలెనే కస్తూరిబాయియు బిర్లాగారి భవనము నందే యుండెను. ఆనాటి సాయంత్రమే గాంధీగారు శివాజీ పార్కునందు ఉపన్యసింపవలసియుండెను. అంతలో గాంధీగారు ఖైదుచేయబడిరి. ఆయన స్థానములో కస్తూరిబాయి ఉపన్యసింపుటకు సిద్ధపడెను. ఇరువురు పోలీసు ఉద్యోగులు వచ్చి ఆమె నిర్ధారణను తెలిసికొని ఆమెను, ఆమెతోనున్న ప్యారీ లాలుగారిని, డాక్టరు సుశీలానాయరుగారిని ఖైదు చేసిరి. అందఱును పూనాలోనున్న ఆగాఖాను భవనమునకు తీసు

కొని పోబడిరి. గాంధీగారినికూడ అంతకుముందు అక్కడకే తీసుకొనిపోయిరి.

ఆమె ఖైదుచేయబడిన తరువాత 1943 వ సంవత్సరం మార్చి 19 వ తేదీని బాంబాయిగవర్నమెంటువారు ఆమె వ్యాధిని గురించి, ప్రజలకు ఇట్లు తెలియజేసిరి. “ఈ వారంలో రెండు పర్యాయములు హృదయములో ‘దెబ్బలు’ తగిలెను, ఆ నిస్సారములోనుండి ఆమె కోలుకొనియును ఆ వయస్సులో అట్లుండుట సహజమే.

డాక్టర్ గిల్దరుగారును, యల్. యల్. కర్నల్ B. Z. సాగారును ఆమెకు వైద్యము చేయుచుండిరి. మరల డిశంబరు నాల్గవ తేదీని, గవర్నమెంటువారు ఆమె ఆరోగ్యమును గురించి తెలుపుచు ఆవారములో రెండుపర్యాయములు హృదయము నిస్సారమయ్యెననియు, ఆమె ఆ దెబ్బలనుండి కుదుటబడెననియు చెప్పిరి. ఇంకను ఆమె గుండె నిస్సారముగ నేయుండెను.

ఆయను కోరికపై ఆమె కుమారులను మనుమలను దగ్గరకు వచ్చుటకు గవర్నమెంటువారు అనుమతి నొసంగిరి. రోజులు గడచుచుండెను, వ్యాధి హెచ్చగుచుండెను, ఆమెను విడుదల చేయవలసినదిగా గవర్నమెంటువారికి ఒత్తిడివచ్చెను.

డిశంబరు 15 వ తేదీనుండి లండనులో లార్డులసభలో లార్డుస్ట్రాబోల్జ్ ఇండియా గవర్నమెంటువారు కన్సూరిబాయిచి విడుదలచేయుదురా? యని ప్రశ్నించెను. అరల్ ఆఫ్ మున్ థర్

హిందూదేశపు క్రింది కార్యదర్శి ఈక్రిందివిధమున ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

కొంతకాలము క్రిందట ఆరోగ్యము సరిలేనందున ఆమెను విడుదల చేయుటకై గవర్నమెంటువారు తలచిరి. ఇప్పటికిని వారదే యుద్దేశ్యమే నున్నారు. కాని ఆయనును ఫైదులో నుంచుటయే ఆమెకు శ్రేయస్కరమని గవర్నమెంటువారు తలచిరి. అందువలన విడుదల చేయలేదు. ఆమెకు మంచిచ్చుటకై గుండె పరిశోధకులలో గొప్పవారిని ఏర్పాటుచేసిరి. వారక్కడనే నివసి తురు ఏ సమయము నందైనను ఆమె వ్యాధిని పరీక్షించగలరు.”

మరుసటినాడు కామన్సు సభలో, సోరేశ్ ననుదొర, అనారోగ్య కారణమున ఆమెను విడుదలచేయుటకు వీలులేదాయని ప్రశ్నింప, అందులకు సెక్రటరీ ఆఫ్ నేటు, అమెరి దొర గారు ఇదివరకు ఇచ్చిన ప్రత్యుత్తరమునే మరల యిచ్చెను. మరల సోరేశ్ నన్ దొర యిట్లనెను. “అట్లయినచో ఆమె కిష్టమైనపుడు కారాగారమును వదలిపెట్టుటకు ఆమెకు అధికారముకలదా ?” అందులకు అమెరి దొరగారు ఇట్లనెను. “ఆమె విడుదల విషయమై ఆలోచించబడెను. బంధువులను చూచుటకు అనుజ్ఞ ఈయబడెను. మంచిచ్చువైద్యులు ఆమె అక్కడనుండుటయే ఆమెకు క్షేమమని తెలిపిరి. హోరెంసన్-ఆమెకు చేయవలసిన సౌకర్యములు చేయుచున్నారు. బాగుగ నేయున్నది. కాని, వైద్యులుగాని, ఆమెగాని

ఆమె స్వేచ్ఛను కోరుదురా? వదలిపెట్టుదురా?" ఆమెరీ- ఆ విషయమై ఇండియా ప్రభుత్వము వారికి వదలివేసితిని.

పాఠక మహాశయులారా ! ప్రభుత్వమువారియొత్త రుప్రలు చూచితిరా ? ఇట్టి జవాబుదారీ రాహిత్యమగు ప్రభుత్వమున ఎన్నాళ్ళూడగలము ? మనలో మనకు విశ్వతయున్నచో తెల్లదొరలు ఇన్నినాళ్ళు మనలను అణచియుంచగలరా? పరిపాలన న్యాయముగా యున్నచో ఏప్రభుత్వమైనను మనకొకటియే. ఇప్పటికైనను మించిపోయినదిలేదు. మనలోగల శక్తులను ఒకటిగాచేసి. గాంధీగారు చెప్పినట్లు వినినచో ఏల స్వరాజ్యమురాదు? 1931 నవంబరు 12వ తేదీన బొంబాయి ప్రభుత్వమువారు కస్తూరిబాయికి యింకను గుండెదెబ్బలు వచ్చుచున్నవనియు, ఆమెకు వృద్ధాప్యమువల్లను, నీరసమువల్లను, ప్రమాదము కలుగవచ్చునను భయముతో దసియు వెల్లడిచిరి, డిశంబరు 24వ తేదీన ప్రభుత్వమువారు ప్రజలకు వెల్లడిచేసిరి. "కస్తూరిబాయికి, అనారోగ్యముగా నున్నందువలన, ప్రభుత్వమువారు ఆమెను వరుసగా జైలులులోఁడుచుటను గూర్చి ప్రజలిచ్చుచున్న అభిప్రాయములను ప్రభుత్వమువారు గమనించుచునేయున్నార" ఆమెనువిడుదలచేయుచో, ఆమెగాంధీగారికి మార్గమగును, ఆమె బంధువులను చూడగలవీలును కలుగదు, ఇప్పుడు వైద్యచికిత్సయు చక్కగా జరుగుచున్నది."

ఆమెను వదలిపెట్టినచో ఆమెయందుగాని, ఆమె బంధువులయందుగాని ప్రభుత్వమువారు దయచూపినట్లుకాదు. ఆమె ఆగాథాన్ భవనములో నుండుటయే క్రైయస్కరము. 1944

సంవత్సరము జాన్యువరి 4 గవ తేదీన దేవదాస్ గాంధీ తమ తల్లిని చూచియుండెను. తన సోదరుడగు మణిలాల్ గాంధీకి సర్ బాన్ ఫట్టణమునకు యిట్లు తెలిగ్రామ్ ఇచ్చెను. “అమ్మగారు చాల ప్రమాద స్థితిలోనున్నది. వైద్యచికిత్స తృప్తికరముగా లేదు” ఫిబ్రవరి 1 వ తేదీన బొంబాయి ప్రభుత్వము వారు కస్తూరి బాయి చాల ప్రమాదస్థితిలో నున్నదనియు, చాల సస్సారము గానున్నదనియు ప్రకటించిరి.

ఇంతవరకు ప్రభుత్వమువారి విషయ మిట్లున్నది. ఆమెకు ప్రేమాస్పదుడును. మనకు దగ్గరవాడు నగు దేవదాసుగాంధీ ఫిబ్రవరి 18 వ తేదీ ఇట్లు చెప్పియున్నాడు “1943 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు మాసము మొదలు నిర్బంధస్థలములో ఆమెకు రోగము ప్రారంభమయ్యెను. అప్పుడే ప్రథమపర్యాయము గుండెదోషము చూడబడినది. అంతకుముందు నాలుగయిదు సంవత్సరములు అనారోగ్యముగానున్నను ఈ గుండెదోషము కానిపించలేదు. ఇప్పుడు యీ దోషము కనపడిన వెనుక మరి కస్తూరిబాయి కోలుకొనలేదు. శారీరకముగాగాని, మానసికముగాగాని ఆయమ నిర్బంధమును నహించలేదనుటలో నే మాత్రమును అతిశయోక్తిలేదు.

ఇదివరకు అనేక పర్యాయములు ఆయమ కారాగార నివాసము ననుభవించెను. రాజకోట లోని ఒక గ్రామములో ఆమె బంధింపబడెను. అప్పుడు కూడ ప్రమాదస్థితి నొందియుండెను.

అయినను ఇది కడపటి పర్యాయమో యనునట్లు మహాకష్టము నొందుటచే ఆమె దేహములన్నియు శిథిలము

లయ్యెను. ఇచ్చటి వాతావరణము ఆమెకు రుచించలేదు. పెద్ద పెద్ద బంగళాలు, చుట్టు ఇనుపతీగెలు, కావలాకాయు బంట్రోతులు, ఈ పరిసరములకన్న సేవాగ్రాము గ్రామములోని కుటీరమే ఆమె రుచికరమని చెప్పియుండినది. ఇన్ని నాళ్ళు అని నియమములేని నిర్బంధము ఆమెకు చాల బాధాకర మయ్యెను.

ఇంతకాలమని చెప్పక, ఆమెకు నిర్బంధములో నుంచిన విషయమే గాక, ఇంకను వేలకొలది ఇతరులకు, తనకు తెలిసిన వారిని కూడ ప్రభుత్వమువారు బాధించుట ఆమెకు చాల బాధాకర మయ్యెను.

తానును తన భర్తయును ఎన్ని సావత్సరములు స్థిరముగా జైలులో నుంచబడినను ఆమెకు ఇష్టమే ఇతరులు మాత్రము విడుదల చేయబడినచో ఆమెకు సంతోషము. ఇంకలకై ఆమె నిరంతరము దైవధ్యానము చేయుచుండెను. ఉదారచరితుల హృదయములు, ఇట్లే యుండును. బుద్ధిమంతులు తాము ఎట్టిబాధల నయినను సహింతురు. ఇతరుల బాధలను చూచి భరించలేరు.

కస్తూరిబాయికి కొంతవరకై నను స్వేచ్ఛనిచ్చియున్నచో ఆమెకెంతో హాయిగా నుండెడిది. ఆమెరోగము కూడ క్రమించెడిది.

ఫిబ్రవరి 8 వతేది కస్తూరిబాయిని విడిపించుటకు చివర ప్రయత్నము చేయబడెను. ప్రభుత్వమువారి ప్రత్యుత్తరము మామూలు ధోరణిలో నుండెనేగాని అనుకూలము గా లేదు.

ఫిబ్రవరి 20 వ తేది బాంబాయి ప్రభుత్వమువారు ఇట్లు తెలియ పరచిరి.

“కస్తూరిబాయి శరీరవనిశితి కొద్దిరోజులుగా బొత్తిగా బాగుండలేదు. ఇప్పుడు మిక్కిలి ప్రమాదస్థితిలోనున్నది. పెనిసిలిన్ అను మందుకొరకు విమానముపై కలకత్తాకు ఒకరిని పంపించిరి, ఆ మందు కలకత్తానుండి పూనాకు రావలయును”

అంత్య దశ

కస్తూరిబాయియొక్క చివరిదశ గూర్చి ఫిబ్రవరి 20వ తేది దేవదాసు ఇట్లు చెప్పియున్నాడు. “ఆమె చివర నిమనము వరకు పూర్తిగా తెలివి తప్పి యుండలేదు. రక్తముద్రోక్తము తగ్గెను. వైద్యులకు ఆమె జీవించు నను ఆశ లేదు. ఆ రాత్రి ఎట్లో గడచెను. ఆమె స్నేహితురాండ్రు, పరిచారికలు, గాంధీ మొదలైనవారు ప్రతిక్షణమును ఆమెను కనిపెట్టు కొనియే యుండిరి. వారిదుగు ప్రశ్నలకు ఆమె అస్పష్టముగా సమాధానములు చెప్పించుచుండెను.

ఒక్కొక్కప్పుడు నెమ్మదిగా తల ఆడించు నెపమున ప్రత్యుత్తరమిచ్చును. ఒకపర్యాయము గాంధీగారు దగ్గరనున్నప్పుడు ‘వా రెవర’ని ఆమె ప్రశ్నించెను. గాంధీగారిని తెలిసిన వెంటనే ఆమెకు ఓదార్పు గలిగెను. ఆమెప్రక్క గాంధీగారు తక్కువ వయస్సు గలవానివలె నుండెను. సోమవారము మొదలు ఆమె ఔషధము తీసుకొనుటగాని, నీరు త్రాగుట గాని మానేను. మంగళవారం మధ్యాహ్నము రెండుచుక్కలు

గంగానదీజలము త్రాగెను. దాన, కొంచెము సంతృప్తి నొందెను. సాయంకాలం మూడుగంటలయ్యెను. ఆమె నా కొరకై కబురుచేసెను. నేను దగ్గరకు వెళ్ళియుంటిని. ఆమె ఇట్లనెను. “ఏదో ఒకనాడు నేను పోవలసిదే! నేడే యేల పోకూడదు?” నేనే ఆమెను పట్టుకొంటిని.

ఆమె ఏమేమో ప్రేమరసములుట పలుకులను పలికెను ఆ పలుకులు ఎంతో మధురములై యుండెను. అంతలోనే తన రెండుచేతులను కలిపి ఒకరి సహాయములేకయే కూర్చుండెను. శిరస్సువంచెను. ఉన్న గొంతుకను ఉపయోగించి కొన్ని నిమిషములు ప్రార్థించెను “ఓవరమేశ్వరా! నిన్నే శరణంటిని. నీకటాక్షమునేఁజూచున్నాను” ఇట్లు మాటిమాటికి ధ్యానించెను. నాకన్నీళ్ళు తుడుచుకొనుటకై గదిలోనుండి బయటకు వచ్చియుంటిని. కలకత్తానుండి బొంబాయి విమానములో వచ్చియుండెను. సాయంకాల మయిదుగంటలయ్యెను. నేను ధైర్యము తెచ్చుకొని మా అమ్మను చూచితిని. ఆమె చిరునవ్వు నవ్వెను. వైద్యులు మండిచ్చుటకు సిద్ధముగానుండిరి. కాని నిరుపయోగమని నిర్ధరించిరి. గాంధీగా రీ విషయమును తెలిసికొని తనకుమారునితో నిట్లనిరి. “ఎంత గొప్పమందులు వచ్చినను ఇప్పుడు మీ అమ్మను బ్రతికించలేవు. నీవు గట్టిగా మండిప్పించెద నన్నచో నేను కాదనను. కాని నీవు పొరపాటు పడుచున్నావు. రెండు రోజులుగా ఆమె మందు, నీరు, మానివేసెను. ఇప్పుడు ఆమె భగవంతుని చేతులలో ఉన్నది.

ఇప్పుడు ఇంజనీరునులిచ్చి, ఆమె నేల మరింత బాధ పెట్టెదవు" అంతట వైద్యులు మూడు ఎక్కించు విషయమై ఉపసంహరించుకొనిరి. ఆ సమయమునం దచ్చట గాంధీగారును వారి ఇద్దరు కుమార్తెలు హీరాలాల్, దేవదాసు, డాక్టరు సుశీలానాయర్, మిస్టరు ప్యారీలాల్, జయప్రకాశ నారాయణుని భార్య ప్రభావతీదేవియు, డాక్టరు గిల్ డర్, కనూగాంధీ, ఆనందస్వామి ఆ గదిలోనుండిరి. ఇంకను కొందరు బంధువులు గలరు. అంతలో కస్తూరిబాయి సోదరుడగు మాధవదాసుగోకులదాసు వచ్చెను.

అది మహాశివరాత్రి. సాయంకాల మారుగంటలకు అందరి భోజనము లయ్యెను. అందరును కలిసి దైవధ్యాన మొనర్చిరి. ఒక క్షణములో ఆమె శరీరము కొయ్యబారెను. 7 గంటలకు ఆగాఖాణ భవనములో ఆమె భౌతిక శరీరమును చాలించెనని బొంబాయిగవర్నమెంటువారు విచారపడుచు తెలియచెప్పిరి. మరునాడుదయము 10-40 గంటలకు దేవదాస్ గాంధీ తన మాతృక శేబరమయొక్క దహనక్రియలు గావించెను. గాంధీగారు ఒకక్షణము దుఃఖించిరి. ఆ తలో ఆయన జ్ఞాననేత్రము తెరువబడెను. తక్షణమే పరమశాంతియొందును. పసుపు కుంకుమలతో దేశసేవ చేసి, పసుపు కుంకుమలతో పరిలోకసేవకై నడిచిన, కస్తూరిబాయి అదృష్టవతికాదా? ఫిబ్రవరి 25వ తేదీ సంచయనము జరుపబడెను. తదుపరి ఆమె అస్తికలు గంగార్పణము చేయబడెను. భారతదేశము దుఃఖాశ్రువులు రాల్చెను.

52 కారణ దేవి శ్రీరామకృష్ణ పరమహంసగారి అర్థాంగలక్ష్మి)

పాతక మహాశయులారా ! శారదాదేవియు చివర
వరకు దేశసేవచేసి ఆధ్యాత్మిక మధువనములో, మదేభమై
సంచరించి, స్వానుభవమును అర్తులగు సోదరులకు అప్పగించ
లేదా? ఆంధ్రదేశమునందు మంగళగిరి బాలాంబయు, తరిగొండ
వేంకమాంబయు, మహర్షి విన్నకోట సుందరమ్మగారును
(ఈగ్రంథకర్తమాతృశ్రీ) దేశసేవ చేసి రత్నములై ప్రకాశించి
పరలోకము చేరలేదా? కావున నో నారీమణులారా ! మీరును
కొంత కాలము సంసారి సేవయు కంసారి సేవయు-చేయుచున్నను,
అమూల్యమగు మిగిలిన కాలము దేశసేవలో వినియోగించి
ధన్యుగండు.

సీ! పూర్వభారతదేశమును వెలిగించిరి
సకియలే జ్ఞానదీపికలచేత
పూర్వభారతదేశమునఁ గీర్తిగాంచిరి
సుదతులే భర్తృ శుశ్రూషవలన
పూర్వభారతదేశమున రాజ్యమేలిరి
తరుణులే ధర్మయుద్ధములొనర్చి
పూర్వభారతదేశమున పేరుబడసిరి
లలనలే యువనిష త్తుల రచించి

గీ॥ గాన మీరును, మీరును, చానలార!
బాల్యమున మంచిగ్రంథముల్ పఠనచేసి
కాంతలై దేశసేవల కాంతిమీరి
జీవితమ్ములు ధన్యముల్ చేసికొనరె?

స్వామిలవార్ల పాదములపై రూపాయలుపోసి, వారి నేవచేసి, వారిచే చెవిలో మహావాక్యములు చెప్పించుకొని, అవి వల్లనవేసి, మఱిలమీరు గురువులై శిష్యులను చేర్చుకొని, వెనుకటిభుక్కుని వాల్చులెల్లు సంపాదించగ నే, ముక్తిగలుగునని భ్రమపడకుడు.

ఒక బ్రాహ్మణ కుటుంబ మున్నదనుకొనుడు. ఆ యజమాని పేరు దిబ్బమ్మ వయస్సు 70 సం॥ ఆయన భార్య పేరు లచ్చమ్మ వయస్సు 40 సం॥ భర్తను లక్ష్మ్యము చేయదు. వేదాంతము తెలుసును. ఒక గురువనే శ్రీశయ్యకు ఆమెకు సంఘటనం గలిగింది. గురువురాగనే తలంట్లు, పాదపూజలు, పిండిపంటలు, ఆ పాదము స్తకం నేవలు, ఏకాంతగోష్ఠులు (సాటిశిష్య పరమాణువులతో, జరుపుచుండును. మొగుడు పెద్ద వాడైనా సరే, ముష్టియెత్తి తెస్తేనేగాని అన్నంబెట్టదు. తిట్టును. అసహ్యించుకొనును. ఆయన పాపం కాలువలో స్నానంచేస్తూ తన సంగతి చెప్పకొంటూ ఏడుస్తూ యుంటాడు గురువుసుఖం గురువుదేగాని “మొగుణ్ణి జాగ్రతగా చూడు” అంటే గురువునే దగ్గఱకు రానివ్వదు గురువుకు పెండ్లాం ఉన్నది. కాని శిష్యురాలిని చూడ ది ఆయన యుండలేడు. వీరి మువ్వరికేగాదు ఆ ణోటిలో చేరినవారందఱికి వేదాంతం కంతతా వర్తించటం తెలుసు. అయితే చూడండి ఏంలాభం - శ్రీ రామకృష్ణుడు - శారదాదేవి - భార్యభర్తలు కాదు? ఒకరి నొకరు గౌరవించుకోలేదు? నేవించుకోలేదు వారిలాగ యుండక, వారి

54 శారదాదేవి (శ్రీ)రామకృష్ణ పరమహంసగారి ఆర్థాంగలక్ష్మి.

బోధలు వినక, ఇష్టం వచ్చినట్లు ఉంటే మోక్షం దొరకుతుందా? అధోగతియే కలుగును, సంపూర్ణ ఆత్మసామ్రాజ్యము నేలదలచిన వారు ముందు కట్టుబాట్లలో మెలంగవలయును. ఆ కట్టుబాట్లలో ముఖ్యమైనది, పేరుగాని, ప్రతిష్ఠగాని, కోరిని దేశసేవ, దానినేచేసి శారదాదేవి - కస్తూరిబాయి ధన్యరాండ్రైరి.

గీ॥ తీయనైన పథంబు దేశసేవ !

దృష్టి సఫలతనొందు శ్రీ దేశసేవ

వాసిగాంచిన దన్నింట దేశసేవ

దేవ! ముక్తికిఁ త్రొవయే దేవసేవ.

ఇది సకల శాస్త్రములయందును, అన్ని కాలముల యందును, పెద్దల జీవితములయందును కాననగును.